folklor/edebiyat, cilt:20, sayı:80, 2014/4

TÜRKİYE'DE PSİKANALİTİK FOLKLORUN ÖNCÜSÜ: SEYFİ KARABAŞ

Serpil Aygün Cengiz* Aysun Ezgi Bülbül Sevinç Gülçiçek*****

"Şuuraltı gerçekten süprüntülük müydü, oraya bu at sineklerini, bu hamam böceği leşlerini, bu kırkayakları psikanaliz mi doldurdu yoksa? Freud'u anlamak için okumak yetmez; o cehennemin içine girmek lâzım diyorlar. Viyanalı doktor da içimizdeki canavarları avlarken buluta bürünüyor." Cemil Meriç (*Jurnal*'den)

Giriş: Seyfi Karabaş Üzerine Makalemizin Sergüzeşti**

2013-2014 bahar döneminde Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkbilim Anabilim Dalı yüksek lisans programında açılan *10015028 Popüler Kültür* dersinde dönem boyunca ana konumuz *psikanalitik folklor* oldu. İlk derste "psikanaliz" sözcüğü

*Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Halkbilim Bölümü öğretim üyesi.
** Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkbilim Anabilim Dalı yüksek lisans programı öğrencisi.
*** Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkbilim Anabilim Dalı yüksek lisans programında özel öğrenci.
**** Seyfi Karabaş, metinlerinde Türkçe sözcükleri kullanmaya çok özen göstermektedir; o nedenle onu anla(t)maya çalışan bir metnin Farsça "sergüzeşt" sözcüğüyle başlaması garip bulunabilir; fakat özellikle bu sözcüğü seçtik. Bir esir olarak hayatını sürdüren Dilber'in hayatının (bu arada bir paşanın genç oğluyla uygun bulunmayan ilişkisinin de) anlatıldığı Sami Paşazade Sezai'nin *Sergüzeşt* isimli romanına (1888) atıfla, Seyfi Karabaş'ın folklor metinlerinin çözümlemesini yaparken Karabaş'ın cinsellik temasına yönelik vurgusunun bazı öğrencileri ve meslektaşları tarafından nasıl uygunsuz veya abartılı bulunduğuna metaforik düzeyde anlamlı bir gönderme yapmak istedik. Alan Dundes'ın analitik makalelerinin yer aldığı *The Meaning of Folklore* kitabında Dundes, insanların örneğin bir şaka yaparken aslında ne dediklerini/yaptıklarını gerçekten anlasalardı hiç bir şey yapamayacaklarını, folklorun esas olarak insanlara, başka türlü yapamayacakları ya da söyleyemeyecekleri şeyleri başka türlü gerçekleştirme/söyleme imkânı tanıdığını (*akt.* Bronner, 2007, s. 285) dile getirirken Seyfi Karabaş'ın bakış açısına çok yaklaşmaktadır. Seyfi Karabaş da, 1975 yılında yazdığı ve folklorun neliğini tartıştığı bir makalesinde halkbilimi "haberleşme biçimlerinin toplum baskınlığının etkisi altında öznel tutarlıklı olarak kullanışlarının verilerinin tümünü incelemeyi kendisine konu edinen bir bilim" olarak tanımlamaktadır (1975, s. 7397). Günümüzden geçmişe dönüp baktığımızda Seyfi Karabaş'ın akademik yaşamının tek başına çıkılmış derin bir içsel yolculuk anlamında *sergüzeşt* olarak adlandırılabileceğini söyleyebiliriz.

üzerinde durduk; sözcüğün kökeninde bulunan "psike"yi daha derinden kavrayabilmek için Yunan mitolojisinde güzellik tanrıçası Afrodit'in hışmına uğrayan Psykhe›yi anlatan mitosu ve Psykhe›nin yaşadığı tüm şanssızlıklara rağmen, âşık olduğu Afrodit'in oğlu Eros'un peşinden ısrarla gitmesinin nedenini (psikanalitik bakış açısına göre insanın iki temel dürtüsü olan Eros ve Thanatos bağlamında) kavramaya çalıştık. Sonraki dersimizde ise üzerine tartıştığımız metinler (bazıları doğrudan psikanalizi de konu edinen) psikoterapi temalı karikatürlerdi. Bu karikatürlerde mizah aracılığıyla hem psikoterapinin hem psikoterapi olarak psikanalizin hem de karikatürlerde gözlüklü, top sakallı, kel ve erkek olarak çizilen psikoterapistlerle simgelenen psikanalizin kurucusu Sigmund Freud›un nasıl temsil edildiğini tartıştık. Örneğin, Serkan Yılmaz›ın *Penguen Dergisi*'nde (2010, 38, 417) yayımlanan bir karikatüründe psikanalistten yardım istemeye giden ve analiz divanına uzanmış bir hocanın, kendisine tedavi için "Hoca Efendi'ye" gitmesini öneren terapiste gözyaşları içinde "Fakat o Hoca Efendi benim! Doktor!" diye ağlamasının ve terapistin de yerinden fırlayarak "Ver elini öpiyim, Hocam" demesinin çok katmanlı anlamını diğer tüm karikatürlerle birlikte halk hekimliği ve halk inançları ile ruh sağlığı bağlamında tartıştık. Daha sonra, öncelikle psikanalizi bir kuram olarak daha iyi anlayabilmek için Sigmund Freud'un temel eserlerinden bazı bölümleri tartışarak bilinçdışı, psişik aygıt, id-ego-süper ego, oral-anal-fallik dönemler, savunma mekanizmaları, oedipus karmaşası, aktarım ve karşı-aktarım gibi psikanaliz denilince ilk akla gelen temel kavramları açımlamaya çalıştık. Ardından Ernest Jones'un "Psikanaliz ve Folklor" (2007) metnini okuyarak bilinçdışı düşünceler ile metaforik süreçlerde temsil edilen düşünceler arasındaki bağlantıları kurmaya çalıştık. Nihayetinde dersin konusu, Seyfi Karabaş'a geldi: Dünyada folklora psikanalitik yaklaşımın öncüsü, Almanya'da doktorasını yaparken psikanalitik düşünceyle tanışan ve Macaristan'a dönüp de etnoloji çalışmaları üzerine yoğunlaşarak (Macar psikanalist Sándor Ferenczi'nin etkisiyle) psikanalitik folklor metinleri üretmeye başlayan Géza Róheim* ise (Dundes, 1992, xv) Türkiye'de psikanalitik folklorun öncüsü Seyfi Karabaş'tır diyerek yüksek lisans öğrencileriyle beraber (ders kapsamında) Seyfi Karabaş üzerine bir kolokyum düzenlemeye karar verdik. Yüksek lisans programı öğrencilerinden Aysun Ezgi Bülbül, Bircan Yıldız, Pelin Görgülü, Remzi Polat ve Sevinç Gülçiçek›le birlikte 23 Mayıs 2014'te AÜ DTCF'de "Türkiye'de Psikanalitik Folklorun Öncüsü: Seyfi Karabaş" başlıklı bir kolokyum düzenledik. Kolokyumun ardından, bu grubun içinden gönüllü olarak çalışmayı isteyen Sevinç Gülçiçek ve Aysu Ezgi Bülbül›le beraber Seyfi Karabaş›ın, kanımızca, Türkiye'deki ilk psikanalitik folklor çalışmaları olarak gösterilebilecek *Bütüncül Türk*

* Psikanalitik formasyon almış olan etnolog Géza Róheim'dan önce (ya da aynı dönemlerde) folklor metinlerini psikanalitik bakış açısıyla çözümleyen ya da psikanalitik yorumlarında folkloru kullanan en önemli psikanalistler Sigmund Freud, Ernest Jones, Carl Gustav Jung, Karl Abraham, David Ernst Oppenheim ve Erich Seligmann Fromm'dur (konuyla ilgili tarihsel bir değerlendirme için *bkz.*: Çobanoğlu, 1999, s. 139-150). Yüzyılın başlarında antropoloji/etnoloji/folklor alanına baktığımızda da bazı çalışmalar görmek mümkündür; örneğin Bronisław Kasper Malinowski'nin 1927 yılında gerçekleştirdiği *Sex and Repression in Savage Society* çalışmasında da psikanalitik bakış ele alınmaktadır (Malinowski'nin bu çalışmasındaki psikanalitik bakışın eleştirel bir yorumu için *bkz.*: Gökçe, 2002, s. 119-122); dolayısıyla bu açıdan değerlendirildiğinde, Géza Róheim'ın çalışmalarını antropoloji/etnoloji/folklor alanından çıkan "ilk" çalışmalar olarak etiketlemek olanaklı değildir; ancak geniş kapsamlı ve sistematik psikanalitik folklor araştırmaları/çözümlemeleri yapan biri olarak Géza Róheim'ın "psikanalitik folklor" alanında öncülük yapan biri olduğunu söylemek mümkündür.

Budunbilimine Doğru (1981) ile *Dede Korkut'ta Renkler* (1996) adlı kitapları üzerine kitap tanıtım yazısı yazdık (Aygün Cengiz ve ark., 2014). Seyfi Karabaş üzerine yaptığımız literatür taraması sonucunda Seyfi Karabaş'la ilgili olarak bizim yazdığımız kitap tanıtım yazısı (Aygün Cengiz ve ark., 2014) dışında Murat Cankara'nın "*Dede Korkut'ta Renkler* Üzerine" (2002) başlıklı yazısı, M. Öcal Oğuz›un «Halkbiliminde Farklı Bir Ses: Seyfi Karabaş (1945-1998)» başlıklı nekroloji yazısı (1998) ve ODTÜ Yabancı Diller Eğitimi Bölümü yayını olarak çıkan *Seyfi Karabaş Armağanı*'nda (Ruhi ve Zeyrek, 2000: vii-x) yer alan kısa yaşam öyküsü, eserlerinin listesi ve bir sunu dışında herhangi bir yayın bulamadık. Seyfi Karabaş ve çalışmaları üzerine neden çok fazla yazı üretilmediği ayrı bir tartışma konusudur, ancak bize göre, Gazi Üniversitesi Türk Halk Bilimi Bölüm Başkanı olan M. Öcal Oğuz'la yaptığımız görüşmede kendisinin de belirttiği gibi, Seyfi Karabaş üzerine pek fazla yazılmamış olmasının nedeni, «onu olumsuzlama değil de, onun çalıştığı alanlarda çalışılmaması, onun ilgi duyduğu alanlara ilgi duyulmaması, onun bildiği konuları bilmeme gibi birçok faktör» söz konusudur.

Bu makalemiz için, hakkında kitap tanıtım yazısı yazdığımız Seyfi Karabaş›ın (yukarıda da sözünü ettiğimiz) iki temel eserini ele aldık ve Seyfi Karabaş›ın ulaşabildiğimiz öğrencileri ile kendisini tanıyan (yine ulaşabildiğimiz) meslektaşlarıyla görüşmeler yaptık. Yüz yüze ve/veya eposta yoluyla 2014›ün Mayıs, Haziran ve Temmuz aylarında, Seyfi Karabaş›ın meslektaşları olan öğretim üyeleri Nursel İçöz (ODTÜ), Sabri Koç (ODTÜ), M. Muhtar Kutlu (Ankara Üniversitesi), M. Öcal Oğuz (Gazi Üniversitesi) ve Metin Turan (*Folklor/Edebiyat Dergisi* genel yayın yönetmeni) ile, ayrıca Seyfi Karabaş'ın ODTÜ'de öğrencileri olan Hülya Yıldız Bağçe, Boğaç Erkan, Ömer Genç, Gülin Onat Bayır, Çiğdem Özen, Emek Özer, Ece Soydam, Oya Tığlı ve Aslı Yükselen Baysallı›yla görüştük.

Makalemiz bu görüşmelerden Seyfi Karabaş›ın halkbilim anlayışı ve eğitimci yanı üzerine edindiğimiz görüşler ile psikanalitik folklor perspektifine sahip üç temel yapıtının incelenmesinden çıkan değerlendirmelerden oluşmaktadır.

1. Seyfi Karabaş

1.1. Biyografisi

1945'te Tekirdağ'da doğan Seyfi Karabaş, meslektaşı Nursel İçöz'ün belirttiği gibi "Darüşşafaka'dan mezundur ama, Darüşşafaka zaten hep zeki çocukları alır, başka bir deyişle sınavla alıyor; Seyfi de öyle biridir işte". Seyfi Karabaş 1963 yılında Darüşşafaka Lisesi›nden mezun olur. Daha sonra Robert Kolej›de üniversite eğitimine başlar, 1967›de California Berkeley›de «karşılaştırmalı İngiliz ve Fransız edebiyatı» alanında yüksek lisansını bitirir. 1974›te California Üniversitesi Los Angeles›ta «karşılaştırmalı İngiliz, Fransız ve Türk edebiyatı» alanında *Structure and Function in the Dede Korkut Narratives* başlıklı doktora tezini tamamladıktan sonra Türkiye'ye döner. Orta Doğu Teknik Üniversitesi Yabancı Diller Eğitimi Bölümü›nde (hayatının son döneminde bir aralık Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti›nde) öğretim üyesi olarak çalışan Seyfi Karabaş, 9 Haziran 1998 tarihinde vefat etmiştir.

1.2. Seyfi Karabaş ve Halkbilim

Seyfi Karabaş, *Bütüncül Türk Budunbilimine Doğru* kitabına "halk bilgisi", "halkbilim", "folklor" , "halkiyat" gibi isimler verilmiş uğraş alanı için neden "budunbilim" sözcüğünü kullandığını açıklayarak başlamaktadır (1981, s. 13). "Halk kültürü" için "budunbilgisi"ni, "halkbilim" için "budunbilim"i kullanan Seyfi Karabaş'a göre budunbilim (halkbilim), "iletişim biçimlerinin toplum baskınlığının etkisi altında öznel tutarlıklı kullanışlarının ürünlerinin tümünü incelemeye yönelik bir toplumsal bilim"dir (1981, s. 25). Seyfi Karabaş'ın 1981 yılında yayımlanan bu kitabından önce yayınlanan (ve çoğu genişletilip düzeltilerek) *Bütüncül Türk Budunbilimine Doğru* kitabına konulan metinleri de, bu kitabından sonra yayınlanan diğer metinlerinin önemli bir bölümü de doğrudan halkbilimle ilgilidir. Yurt dışına karşılaştırmalı edebiyat eğitimi görmeye giden birinin doktora tez konusu olarak Dede Korkut›u seçmesi bile zaten daha en başından Seyfi Karabaş›ın Türk halkbilim alanına ömür boyu sürecek ilgisinin ilk somut adımıdır. ODTÜ›de öğrencisi olan Ömer Genç, Seyfi Karabaş›ın halkbilim alanına ilgisinin nasıl başladığını hocasından hikâyeyi dinlediği şekliyle anlatmaktadır:

"Her şey, 'karşılaştırmalı edebiyat' çalışmaları sırasında araştırdığı İngiliz Edebiyatı'nın 14. yüzyıl klasiği *Canterbury Tales* eseri ile başlamış. Berkeley'deki doktorası sırasında Geoffrey Chaucer'ın bu efsanevî eserinin yapısal çözümlemesini yaparken, 'Bizim Dede Korkut'da da var benzer şeyler, ben bir de ona bakayım' demiş, Seyfi Hoca. Baktığında da, Alice'in tüneli görünmüş: 'Zor olan, Dede Korkut hikâyelerindeki simgeleri çözmek değildi,' demişti bir sohbetimizde, 'asıl zor olan, burnundan kıl aldırmayan Amerikalı profesörlere Dede Korkut Hikâyeleri'nin/Masalları'nın da, en az Chauser'ın *Canterbury Tales* kadar önemli ve derinlikli olduğuna, ve bu konunun bir doktora tezi olabilecek önemi hak ettiğine iknâ etmekti!' diye devam etmiş, doktora tezini savunmak için değil, sadece seçtiği konuyu kabul ettirmek için haftalarca (eksik bile hatırlıyor olabilirim, belki aylarca) uğraştığını anlatmıştı."

Seyfi Karabaş, öğrencisi Ömer Genç'in bize aktardığına göre Türkiye'ye döndükten sonra da, bu konunun peşini bırakmamaya karar vermiş, halk türkülerinin çözümlemelerine girişmiştir. Seyfi Karabaş'ın ilk çalıştığı türkü, «İnce giyerim ince, pembe yakışır gence» türküsü olmuş*; Ömer Genç›in deyişiyle «Uzun süre üzerinde çalıştıktan sonra bakmış ki, türküler bu çalışmaya başlamak için doğru başlangıç noktası değil, manilere yönelmiş: ‹Türkülerin yapısı o kadar karmaşıktı ki *daha kolay* görünen manilerden başlayayım› « diye düşünmüş. Aradan geçen o kadar yılda da 13 bini hâlâ çözümlenmeyi bekleyen 14 binden fazla mani** derlemiş.

Seyfi Karabaş'ın öğrencisi olan, ODTÜ Yabancı Diller Eğitimi Bölümü öğretim üyesi Yrd. Doç. Dr. Hülya Yıldız Bağçe de görüşmemizde, Seyfi Karabaş›ın kendi der-

* Burada sözü edilen çalışma, Seyfi Karabaş'ın *Türk Folklor Araştırmaları*'nda yayımlanan ve halk türkülerini, "basit insanların basit deyişleri olarak görmekten vazgeçmenin zamanı çoktan geldi" diyerek başladığı "İnce Giyerim, İnce" (1969) başlıklı incelemesidir.

** 1991-1992 yılında Orta Doğu Teknik Üniversitesi Felsefe Bölümü son sınıf öğrencisiyken halkbilim yüksek lisansı yapmaya karar verdiğimde bir vesileyle *Bütüncül Türk Budunbilimine Doğru* kitabından haberdar olduğum Seyfi Karabaş'la tanışmak amacıyla ODTÜ'deki ofisinde ziyaret etmiştim. Benimle çok içten bir şekilde ilgilendiğini ve binlerce maninin bulunduğu kartoteksini göstererek derlediği maniler üzerine benimle uzun uzun konuştuğunu hatırlıyorum (Serpil Aygün Cengiz'in zeyli).

sine «Bu kadar detaylı olarak 11., 12. yüzyıldan İngiliz edebiyatı metinleri okurken kendi coğrafyamız, kendi dilimiz, kendi edebiyatımızdaki metinleri, yazarları, tartışmaları aslında hiç bilmediğimiz ve bunun da aslında garip bir şey olduğunu söyleyerek» başladığını anlattı. Öğrencisi Ömer Genç, "Amatör bir halkbilim-perver olarak, bildiğimi sandığım o 'basit', 'sıradan', 'harc-ı âlem' manilerin, ninnilerin, türkülerin, fıkraların hiç de öyle sandığım gibi basit ve sıradan olmadığını» fark etmesini Seyfi Karabaş›ın sağladığını anlatarak, manilerin ilk iki dizesinin anlamlı olması gibi, halk danslarındaki adımların *hepsinin* de bir anlamı olup olmadığını Seyfi Karabaş'a sorduğunda "Olmalı, olmak zorunda: her bir dans adımı, o adımı o dansa ilk koyan kişi tarafından *bir anlam yüklenerek* konmuştur; başka türlüsü mümkün olamaz" cevabını aldığını ve Seyfi Karabaş'ın kendisine "Sana anlamsız gelen, senin anlamadığındır, Ömer" dediğini söylemektedir. ODTÜ Türk Halk Bilimi Topluluğu'ndan ve Seyfi Karabaş'ın öğrencisi olan Gülin Onat Bayır da, Oya Tığlı da Seyfi Karabaş'ın, halkbilimsel derleme yapmaktan daha fazlasının yapılmasının gerektiği, *malzemeye yönelik yorumun geliştirilmesi gerektiği* düşüncesini kendilerine aşıladığını söylemektedirler. Hülya Yıldız Bağçe, Seyfi Karabaş'ın, halk kültürünü sadece derslerine ve araştırmalarına konu edinerek değil, annesinin ördüğü örgü süveterleri giyerek de halk kültürüne "farklı bir şekilde bakılabileceğini, küçümsenmeden daha değerli ve de başka bir şekilde görülebileceğini" fark ettiren bir hoca olduğunu söylemektedir. Seyfi Karabaş, Metin Turan'a göre hem içine kapalı hem de kendi dönemindeki halkbilimci akademisyenlerle pek fazla yakınlık kurmayan biri olsa da, bazı halkbilimci (Ankara Üniversitesi Halkbilim Bölüm Başkanı M. Muhtar Kutlu gibi) akademisyenleri ODTÜ Türk Halk Bilimi Topluluğu'yla tanıştıran kişidir. Gerçekten de M. Öcal Oğuz'un görüşmemizde bize söylediği gibi "folklorik metinleri inceleyen ama folklorcularla yolu kesişmeyen biridir", ama aynı zamanda "Orta Doğu Teknik Üniversitesi'ndeki çalışmalarıyla ortodoks folklor camiasında olmayan gençleri folklora ısındıran, sevdiren çok önemli bir rol üstlenmiş" biridir.

Gazi Üniversitesi Türk Halk Bilimi Bölüm Başkanı olan M. Öcal Oğuz, halkbilim kuramlarını tartıştığı yüksek lisans dersinde her dönem bir haftayı Seyfi Karabaş'ın çalışmalarına ayırdığını söyleyerek, Seyfi Karabaş'ın "yaşarken bugün baktığımızda gördüğümüz kadar fark edilmiş bir folklorist" olmadığını eklemektedir. Oğuz'a göre "*folklorcular* dediğimiz camia, nihayet öğrenci hoca ilişkileriyle, akademideki koridor ilişkileriyle, akademik yükselmeleriyle bir aşinalık grubu, eşdeyişle birbirlerini tanıyanlar grubu olmuş oluyor", diyerek Seyfi Karabaş'ın yaşarken o kadar tanınmamasının bir nedenini folklor camiası dışında olmasına bağlarken, bir nedenini de yabancı dil bilgisiyle (ki *Folklor/Edebiyat Dergisi* genel yayın yönetmeni Metin Turan da görüşmemizde Seyfi Karabaş'ın yabancı dil bilgisinin onu kendi dönemindeki folklorcular arasında ayrı bir yere koyduğuna inandığını söylemiştir) Dede Korkut, türküler, maniler, masallar gibi konulara, bazılarına *ahlaka mugayir* gelebilecek başlıklar/temalar altından ve bu konulara da derlemeci folklorculuğa uzak, kuramsal bir çerçeveden bakmasına bağlamaktadır. Ankara Üniversitesi Halkbilim Bölüm Başkanı M. Muhtar Kutlu, Seyfi Karabaş'ın yurt dışında aldığı eğitimin onu, o dönemlerde Türkiye›de daha çok derlemeye dayalı başat halkbilim anlayışından nasıl uzak tuttuğunu bir örnekle şöyle anlatmaktadır:

«Paul Magnerella›nın bir kongrede, mimaride eşik, ocak ve kapıyla ilgili inançlarla

ilgili İngilizce sunduğu bir bildiri vardı. İngilizcem yetmediği için Seyfi Ağabey›in yanına oturdum, Seyfi Ağabey, Magnerella anlattıkça ne anlattığını kulağıma anlatıyordu. Oradan dinliyordum, bana ‹Bak şimdi, bunu dedi, bunu söyledi› diye. Ben de dinledikten sonra ‹Ağabey›, dedim ‹yani altı üstü bir ocak, bir eşik anlattı, ama o kadar güzel anlattı ki, biz bir eşik diye bunu yazmayız bile, eşik üzerine şey mi yazılır ya da yazsak ne kadar yazarız?› ‹E tabii, işte böyle bu iş› falan demişti, hiç unutmam, yanımda böyle, beraber izledik, Bursa'da bir lisenin salonunda. Magnerella'nın İngilizce anlattığını bana çevirerek, kulağıma oturduğumuz yerde anlattığını hatırlıyorum ve oradan bende kalan ‹İşte bak, yani anlatmak, bir yere oturtmak ne kadar önemli, değil mi Ağabey, eşik üzerine ne yazacaksın, *e*şiğe oturmak iyidir, eşiğe oturmamak kötüdür dersiniz, *atlanmaz* dersiniz, buna eşikle ilgili inançları üç beş kalemde ekler tüketirsiniz, ama o öyle bir yere koydu ki, bunu öyle bir anlattı ki ‹Herhalde folklor bu!› diye işin daha başındayken böyle bir tartışmamız ya da konuşmamız olduğunu hatırlıyorum.»

Öğrencisi Emek Özer, Seyfi Karabaş'ın «Amerika Birleşik Devletleri›ndeki eğitimi sırasında öğrendiği edebiyat çözümleme tekniklerinden yola çıkarak Nasreddin Hoca fıkralarını, türküleri, manileri ve masalları çalıştığında bunların göründüklerinden çok daha derin olduğunu anladığını ve bizim topraklarımızdaki anlatım zenginliğinden ve mizah anlayışından etkilendiğini anlatırdı» demektedir. Seyfi Karabaş›ın halkbilimsel metinlerinin çokluğu/yoğunluğu onu bir halkbilimci yapmakta; ancak o dönemki folklor camiasının (çeşitli nedenlerle) dışında duruşunun ise akademik anlamda onu halkbilim çevresinden uzakta tutmuş olduğu anlaşılmaktadır. Eğitiminden dolayı elindeki malzemeye kuramsal bir çerçeveden bakma alışkanlığının ise folklorik malzemeyi yorumlayabilmesini ve folklorik anlatıların katmanlarını görmesini sağlayarak tartıştığı konularda derinleşmesine vesile olduğu görülmektedir.

1.2. Seyfi Karabaş ve Psikanalitik Folklor

Hüseyin Galip daha 1922'de "Freud Mesleği" başlıklı yazısında "Freud mezhebi gerek ruhiyât sahasında, gerek temaşa ve edebiyat âleminde büyük bir inkılâbın mübeşşiridir" (2014, s. 26) demiş olsa da günümüzde psikanalitik çözümlemelere dışarıdan bakan sıradan bir gözün, biliçdışı sembollerin tamamının sadece «şehvet» olarak cinsellikle ilgili olduğunu düşünmesi çok rastlanan bir durumdur. Jones, «Psikanaliz ve Folklor» başlıklı metninde, psikanalitik bakış açısına göre bütün bilinçdışı sembollerin cinsellikle bağlantılı algılanmasının yaygın olduğunu, ama şehvet merkezli bu bakış düşüncenin doğru olmadığını, öte yandan bilinçdışı sembollerin «şaşırtıcı bir miktarının (...) bu tabiatta oldukları gerçeğiyle» de yüzleşmek zorunda olduğumuzu, eşdeyişle cinselliğin her yerde olduğunu ve aslında tam da bu nedenle olan bitenin cinselliğin **şehvetle** sınırlandırılmasıyla açıklanamayacağını ekleyerek, asıl konunun, yaşam (*Eros*) ve ölüm (*Thanatos*) olduğunu, bu konuların ise "hayatın pınarları" olduğunu söylemektedir (2007, s. 111).

Seyfi Karabaş'ın öğrencisi olan Ömer Genç, "Neredeyse 'her mani/türkü/masal/fıkra' çözümlemesinin gelip cinselliğe dayanmasını ben de sormuştum Seyfi Hoca'ya, 'Ne yapayım', demişti, 'onlar orada, görmezden gelemem ki!' ". Hülya Yıldız Bağçe kendisiyle yaptığımız görüşmede, Seyfi Karabaş'ın freudcu yorumlarının öğrenciler arasında espri konusu olduğunu duyduğunu söylemişti. Benzer şekilde, öğrencisi Aslı Yükselen

Baysallı da Seyfi Karabaş'ın verdiği seçmeli dersleri alıp da "Ne yani, bizim türkülerimizde, manilerimizde cinsel mesajlar mı gizliymiş?" deyip çok şaşıran ve "bunun pek de akıl kârı olmadığını düşünen ve tabii seçmeli dersten az daha kalan arkadaşlarımız da olmadı değil» demektedir. Seyfi Karabaş›ın öğrencisi olan Ece Soydam, Seyfi Karabaş›ın yaptığı çözümlemelerin kendisine, «bazen inanması güç, fazlasıyla simgesel ve abartılı» gelmesine rağmen bu dersleri almayan arkadaşlarına işledikleri konuları anlatıp üzerine uzun uzun tartışlarını söyleyerek bu bakış açısının «sırf insanın bakış açısını değiştirmesi bakımından bile çok değerli» olduğunu söylemektedir. Seyfi Karabaş›ın öğrencisi Ömer Genç, «Ana Tanrıça Kültü ve Anadolu'da Kadın» konulu bir seminer vermek üzere davet edildiği bir Amerikan üniversitesinde, kadim mitolojinin güzellik ve aşk tanrıçası Afrodit'i anlatırken Afrodit'in çapkınlığından, beğendiği her erkekle yatağa girdiğinden, her ilişkisinden sonra vücudunda bir ben çıktığından dem vururken, "Evreka!" tonlamasıyla aniden "On yedi benli Şaziye!" diye bağırmasını bir tek Seyfi Hoca›nın anlayacağını düşündüğünü söylemiştir. 1973›te *Folklora Doğru Dergisi*'nde yayınlanan Süleyman Arısoy'un "Folklor, Etnoğrafya ve San'atta Freudism, Néo-Freudism" başlıklı makalesinde gördüğümüz «Sosyal yaşantıyı düzenleyici kanunlar, gelenekler görenekler, toplumsal kurumlar libido›dakilerin salt olarak döküp gerçekleşmesini önler (...) Çağımız sosyal ve sanat davranışlarını incelersek oluşum ve gelişimlerin altında, gücünü aldığı Freudist bir temel görülebilir» (1973, s. 15) şeklindeki olumlu yaklaşımın Türkiye›deki folklor camiasında yeşerip büyümediğini, dolayısıyla Seyfi Karabaş›ın 1980li, 1990lı yıllarda psikanalitik bakış açısıyla yaptığı önemli çözümlemelerin gerek kendi akademik çevresinde gerekse dönemin halkbilim entelijansiyasında bir yankı yaratmadığını söyleyebiliriz.

1.3. Eğitimci Olarak Seyfi Karabaş

Seyfi Karabaş'ı tanıyan, görüştüğümüz meslektaşlarının ve öğrencilerinin çoğunun ortak görüşü Karabaş›ın asabi bir mizacı olsa da sıradışı bir eğitimci, ayrıca çok zeki, esprili biri olduğudur. Öğrencisi Ece Soydam, «Klasik ezberci eğitimin çok dışında, genellikle yorumlama ve tartışma üzerine kurulu dersler yapardı. Hatta bazen kışkırtıcı, ‹Yok artık!› dedirten yorumlar yapıp ezber bozar, bizi düşünmeye iterdi. Sınavlarda defter, kitap açık olurdu. Zaten ezbere ve kopya çekmeye dayanan sorular sormadığı için, kitapları ve derste aldığımız notları sadece alıntı yapmak ya da kaynak metinlere bakmak için kullanabilirdik» demektedir.* Öğrencileri Hülya Yıldız Bağçe, Gülin Onat Bayır, Çiğdem Özen, Emek Özer ve Boğaç Erkan Seyfi Karabaş›ın kendilerine çocuk gibi değil, birer yetişkin gibi davrandığını, öğrencilerin söylediklerini ciddiye aldığını söylemektedirler. Ece Soydam, Seyfi Karabaş›ın etkileyici ve esprili ders yapan birisi

* Seyfi Karabaş'ın tartışmaya ve eleştirel bakışa özendiren sınav sorularına 1 Haziran 1990 tarihinde FLE 272 kodlu dersinin ikinci vize sınavı soruları örnek olarak gösterilebilir: "1. Discuss the meaningfulnes of the following myth given in summarized form: 'Düğün alayından kaçırılacağını anlayan gelin Tanrı'ya 'ya beni kuş yap uçur ya da taş kestir' demiş'; 2. Give the idiomatic meaning of 'küplere binmek' and explain from where, it might have acquired this meaning; 3. Compare and contrast the usage of wall in the following two statements: 'Dört duvar arasında kalmak', 'İki duvar arası gönül sefası' " (1. 'Düğün alayından kaçırılacağını anlayan gelin Tanrı'ya 'ya 'beni kuş yap uçur ya da taş kestir' demiş' şeklinde özetlenen söylenin anlamını tartışınız; 2. 'Küplere binmek' ifadesinin deyim olarak anlamını ve bu anlamın nereden gelmiş olabileceğini açıklayınız; 3. 'Dört duvar arasında kalmak', 'İki duvar arası gönül sefası' ifadelerinde duvarın kullanımının benzerlik ve karşıtlıklarını gösteriniz").

olduğunu anlatırken «Ders sırasında ‹*IECC?*' diye sorardı Seyfi Hoca. '*Is Everything Crystal Clear?*' sorusunun kısaltması olarak! Zaman zaman bir konuyu anlatırken '*Much more betterer*' gibi sözler söyleyerek bizim tepkimizi ölçtüğünü hatırlıyorum. Tabii ki o an dersi dinleyenler, dinlemeyenler, yanlış İngilizce'ye gülenler, gülmeyenler, anında anlaşılırdı!" diyerek bu durumu anlatmıştır.

Seyfi Karabaş'ın öğrencisi Ece Soydam hoca olarak Seyfi Karabaş'ın kendisiyle nasıl dürüst bir içtenlikle ilgilendiğini şöyle anlatmaktadır:

"Mezun olduktan dört yıl sonra, ben Toronto Üniversitesi'nde Sosyal Kültürel Antropoloji yüksek lisansı yapmaya karar verdiğimde, başvuru için gereken referans mektubunu istemek için aklıma gelen ilk isim Seyfi Bey'di. Hiç beklemediğim bir şekilde, ben daha oradayken bilgisayarın başına oturup yazmaya başladı referans mektubunu. Ben yazılanları okudukça, 'Hocam ne yapıyorsunuz, beni almasınlar diye mi uğraşıyorsunuz?' diyordum. Bölümde okurken aslında benim bölümle çok ilgisi olmayan, en azından bunu saklamayacak kadar dürüst olan, derslere öylesine gelip giden, her şeyi eleştiren, notları da ortalama olan bir öğrenci olduğumu, ama nasıl olduysa ilgi duyduğum Kızılderililer konusunda mezun olduktan sonra iki kitap çevirdiğimi, bu ilgimi sürdürdüğümü ve şimdi de yüksek lisans yaparak bu konuyu daha iyi öğrenmek istediğimi söylüyordu. Benim ne kadar kötü bir öğrenci olduğumu uzun uzun anlattıktan sonra ‹Bu öğrencinin not ortalaması zaten belli, eğer ortalamaya bakacaksanız, sizin başvuru şartınıza bile uymuyor, onu programa kabul etmeyeceksiniz. Ama eğer potansiyele bakacaksanız, istediğinin peşinden giden, bu konuda bir sürü şey yapmaya istekli birini arıyorsanız, bu öğrenciyi kabul edeceksiniz› diye yazdı. Ben yüksek lisansa kabul edildim. 1996 sonbaharında Toronto'ya gittim, kaydımı yaptırdım ve yüksek lisans programından sorumlu kişiyle görüşmeye gittim. Bana ilk söylediği sözler şu oldu: 'O referans mektubu neydi öyle? Harika bir hocan varmış, bütün komite gülmekten kırıldık ve seni kabul etmeye karar verdik!'".

Seyfi Karabaş'ın öğrencisi Emek Özer, Karabaş'ın derslerinin pek popüler olmadığını, bunun en önemli nedenlerinden birisinin "Seyfi Hoca'nın bugünün sıfırcı hoca tabir edilen hocalarından" olmasıyla açıklıyor. Benzer şekilde Ece Soydam da ODTÜ'de seçmeli derslerin genellikle ortalama yükseltmeye yarayan, kolaylıkla AA alınabilecek dersler olarak görülmesi ve her seçmeli dersin de belli bir kontenjanı olması nedeniyle birçok öğrencinin bu derslerdeki yerlerini garantilemek için geceden kuyruğa girip sabahladıklarını, ama Seyfi Karabaş›tan AA almanın bir garantisi olmadığı için «pek de rağbet görmeyen ve hiç kuyruk olmayan seçmeli derslerininin» hepsini kendisinin aldığını söyledi. Boğaç Erkan, "Üniversitede olduğu yılları belki de bölümün büyük kısmı gibi ikinci lise mantığıyla okuyan biri olarak, mecbur kalmadıkça Seyfi Bey'den ders almadım ben; ama şimdiki aklım olsaydı, bu dersleri almak için çaba harcayacağıma hiç şüphem yok" diyerek pişmanlığını ifade etmektedir.

Meslektaşı Sabri Koç da, öğrencileri Ece Soydam ve Boğaç Erkan da Seyfi Karabaş›ın verdiği derslerin değerinin ve öneminin anlaşılmadığına inandıklarını söylemektedirler. Seyfi Karabaş›a hayran oldukları halde bazen kendilerinin bile hocalarını anlamakta zorluk çektiğini bize söyleyen öğrencileri de oldu: Örneğin, Seyfi Karabaş›ın öğrencisi Ömer Genç, 1989 veya 1990›da bir Amerikan üniversitesi Seyfi Karabaş›ın

makalelerinden okudukları "Manda yuva yapmış söğüt dalına" ve "Denizin dibinde Hatçem, demirden evler" türkülerinin çözümlemelerini kendisinden dinlemek için davet ettiğinde Seyfi Karabaş›ın yola çıkmadan evvel kendisine bu türkülerin otantik ses kayıtlarını bulma görevi verdiğini, kendisinin bir sürü kayıt arasında en yalın olanları seçip götürdüğünde türküleri birlikte nasıl dinlediklerini anlatırken Seyfi Karabaş›ın sigaradan kısılmış sesiyle attığı keyif kahkahalarına «türkülerin sözlerini dinlerken onun anladığı özü anlayamıyor olmanın kıskançlığı"yla nasıl tanıklık ettiğini içtenlikle anlatmaktadır.

Seyfi Karabaş›ın on dört meslektaşı ve öğrencisiyle yaptığımız görüşmeden çıkan portreye göre Seyfi Karabaş karakter olarak geçinilmesi biraz güç, belki bu nedenle de biraz içine kapalı, fakat çok zeki ve esprili, aynı zamanda öğrencisini yaratıcı olmaya, düşünmeye sevk eden akademik tavrıyla da öne çıkan değerli bir akademisyen. Daha doktorasını yaparken halk kültürünün çok katmanlı yapısına inanan, yurt dışında karşılaştırmalı edebiyat alanında Dede Korkut üzerine yaptığı doktora tez çalışmasından son çalışmalarından biri olan Joshua Bear›la birlikte hazırladıkları *Nasreddin Hoca Folk Narratives from Turkey* (1996) başlıklı çalışmasına kadar çok sayıda halkbilimsel çalışma yapmış bir araştırmacı; Oğuz'un ifadesiyle, yaşarken fark edilmemiş bir folklorist olsa da aslında öncü bir akademisyen kimliğiyle ortaya çıkmaktadır.

2. Seyfi Karabaş ve Psikanalitik Folklor Çalışmaları

Seyfi Karabaş'ın halkbilim üzerine yazdığı ilk metinlerden itibaren hemen hemen tüm halkbilimsel çözümlemelerini yapısalcı perspektiften ve psikanalitik bir bakış açısıyla ürettiği görülmektedir. Bu tarzdaki çalışmalarının çoğunu düzelterek/geliştirerek ve yeni çalışmalarını ekleyerek biraraya getirdiği ana metni 1981 yılında yayımlanan *Bütüncül Türk Budunbilimine Doğru* kitabıdır. Yapısalcı yöntemle ve psikanalitik yaklaşımla ürettiği diğer ana metni *Dede Korkut'ta Renkler* (1996) adlı kitabıdır. Psikanalitik folklor üzerine diğer önemli metni ise *Gül Diken Mizah Kültürü Dergisi*'nde yayımlanan "Türk Budunbilgisiyle Karikatürümüzde Saç Göstergesi" başlıklı makalesidir (1993a).

2.1. Seyfi Karabaş ve *Bütüncül Türk Budunbilimine Doğru* Kitabı

Seyfi Karabaş *Bütüncül Türk Budunbilimine Doğru* kitabını 1981 yılında yayınlamıştır. Bu tarihe kadar halkbilimine dair yapmış olduğu çalışmalarını topladığı çalışması, budunbilimin tanımını ve *bütüncül* kavramıyla ne ifade etmek istediğini açıkladığı bölümle başlamaktadır. Ardından sırasıyla maniler, Dede Korkut anlatıları, masallar, Nasreddin Hoca fıkralarıyla ilgili örnekler vererek analiz yaptığı bölümler yer almaktadır. Sonrasında çeşitli inanışların manilerde karşımıza çıkan imgelerini tesbit ve analiz ettiği bölüm, disiplinlerarası çalışmanın önemine de vurgu yaptığı dilbilim ve budunbilim arasındaki ilişkileri gösterdiği bölüm, derleme çalışmalarının nasıl yapılması gerektiği üzerine yazılmış bölüm, sanat ve budunbilim ilişkisini Aziz Nesin'in *Fur Fur Fur* isimli kısa öyküsü ve Reşat Nuri Güntekin'in Çalıkuşu romanından örnekler vererek açıkladığı bölüm yer almaktadır. Toplamda on bölümden oluşan kitapta Seyfi Karabaş *yazılı yazın* adını verdiği sözlü ve yazılı kültür ürünlerini sadece derlenmiş ham veri olmaktan çıkarıp derinlikli bir analizle değerlendirmektedir.

Seyfi Karabaş sadece bu kitapta değil, konunun geçtiği hemen hemen tüm yazılarında

halkbilimi ya da folklor yerine *budunbilgisi* ve *budunbilimi* kavramlarını önermekte ve kullanmaktadır. Bilim dalının adı olarak budunbilim, bu bilim dalının konu edindiği verileri ifade etmek içinse budunbilgisi kavramlarını kullanıyor. Bu tercihin sebeplerinden biri elbette Seyfi Karabaş'ın Türkçe kavramları kullanmak konusunda gösterdiği titizlik gösterilebilir. Ancak daha önemlisi yöntemsel olarak derleme ağarlıklı çalışmalarla, analiz ağarlıklı çalışmalar arasında bir ayrıma işaret etmesidir. Seyfi Karabaş'a göre derleme çalışmaları ile analiz çalışmaları birbirine koşut gitmeli ve bir bütünlük oluşturmalıdır (*bkz*.: Karabaş ve Yeşilçay, 1977, s. 1-3). Tam da bu aşamada *bütüncül* kavramı ile karşılaşılmaktadır. Bütüncül kavramı Karabaş için temelde üç anlama geliyor denilebilir. İlki budun, budunbilgisi ve budunbilim arasındaki yönteme dayalı bütüncüllük, ikincisi bilimsel çalışmalarda gerekli olduğuna inandığı disiplinlerarası çalışmayı karşılayan bütüncüllük ve üçüncüsü insan ruhunun, doğasının evrenselliği ve kültürel ürünlere yansıttığı benzerliğinin sonucu olan simgelere dayalı bütüncüllük (*bkz*.: Karabaş, 1981, s. 13-49). Buradan hareketle Seyfi Karabaş halk kültürü ürünlerini analiz ederken maniyi, masalı, türküyü ya da herhangi bir anlatıyı yapısalcı yöntemle yapı birimlerine* ayırmakta ve sonra her bir birimde karşısına çıkan simgeleri psikanalitik bir gözle yorumlamaktadır. Bu sayede derlenen malzeme (halk kültürü ürünleri) bütüncül bir biçimde aşama aşama disiplinlerarası bir çalışma ile bilimsel bilgi haline gelmektedir.

Bütüncül yaklaşımını ve halkbilimine yüklediği işlevi Seyfi Karabaş şu sözleriyle özetlemektedir:

"Belli başlı üç niteliği nedeniyle halkbilgisi, toplulukları birleştirmede çok önemli br işlev üstlenebilir: Geleneksellik, estetik ve evrensellik. Dolayısıyla halkbilgisinin ya da halk bilgilerinin incelenmesi demek olan halkbiliminin toplumlar arasında hoşgörüyü geliştirmede yaşamsal bir katkısı olabilir" (1995, s. 94)

Bu sözlerinden hareketle Seyfi Karabaş'ın maniler, türküler, masallar ve Nasreddin Hoca fıkralarıyla ilgili yaptığı çalışmaları gözden geçirilerek evrensel olarak gördüğü insan ruhunun ve buna bağlı olarak uygulamaya çalıştığı psikanalitik yaklaşımının üzerinde durulacaktır.

2.1.1. Maniler

Seyfi Karabaş, *Bütüncül Türk Budunbilimine Doğru* kitabının ikinci bölümünü "Manilerin Yapısal ile İçeriksel İncelemesi" başlığıyla manilere ayırmaktadır. Öncelikle maniler üzerine o güne kadar yapılmış çalışmaları gözden geçirmekle işe başlamaktadır. Öncü çalışmalar olarak nitelendirdiği bu çalışmaları değerli, ancak kimi yönleriyle eksik, yanlış bulmaktadır ve bu yanlışlıkların anlayışla karşılanması gerektiğini ifade etmektedir (1981, s. 55).

İlk yapılan çalışmalarda manilerin, yedi hecelik dört dizeden oluşan, *aaba* uyak düzenine sahip şiirsel anlatılar olarak biçimsel özelliklerine göre tanımlanması, sınıflandırılması ve ilk iki dizenin anlamsız olduğu düşüncesinin hakim olması Seyfi Karabaş'ın

* Karabaş dil ve kültür arasında kurduğu ilişki üzerinden Claude Levi-Strauss'un *yapısalcılık* kuramını kültürel ürünleri analizinde bir ön aşama olarak görmektedir. Levi-Strauss'un *paradigmatic structure* kavramını *karşıt yansımalı yapı* olarak Türkçeye çevirip kullanmıştır (bkz.: Karabaş, 1981, s. 164-165).

temelde bu çalışmalara getirdiği eleştirilerinin odağında yer almaktadır. Örneğin halkbilim literatüründe *kesik mani* olarak isimlendirilen manilerdeki ilk dizenin yedi heceden az olmasının, bu hecelerin zaman içinde yok olmuş ya da düşmüş anlamına gelmeyeceğini, en başından bu şekliyle söylenmiş olabileceğini ve zaten varoldukları halleriyle anlamlı olduklarını ileri sürmektedir. Manileri ele alırken, ilk iki dizenin anlamsız ve boş olduğu, esas görevinin uyak bakımından maniyi zenginleştirmek ve anlamlı olan son iki dizeye eşlik etmek olduğu fikrine de karşı çıkmaktadır. Konuyla ilgili farklı görüşleri tartışmaya açtıktan sonra, her bir dizenin hem kendi içinde hem de maninin bütünlüğünde anlamlı olduğu iddasını ortaya koymaktadır. Aksi türde bir bakışaçısının halkın sanatsal yaratıcılığına yapılmış bir haksızlık olacağını düşünmektedir (1981, s. 56-61). 1975 yılında Ankara'da yaptığı bir mani derlemesini, 1977'de yayınladıktan sonra *etkin/edilgin taşıyıcı** kavramlarını genişleterek ve manilerin ilk yarılarının doldurma olmadığı savını kendi mani derleme deneyimiyle desteklemek amacıyla kitabına almıştır (*bkz*.: Karabaş, 1977a).

Seyfi Karabaş'a göre "maniler, bireylerin içinde bulunduğu toplumsal koşulların baskısına karşın, ikinci yarılarında açıkça dile getirilen nesnel sevgiye ilişkin duygulara uygun ortamları birinci yarılarında yaratmak için türlü simgesel anlatımlarla *yazınsal*** yöntemlerden» yararlanmaktadır (1981, s. 63). Buradan yola çıkarak, manileri sınıflandırırken uyaklarına ve kullanıldıkları yere göre sınıflandırmak yerine, simgesel anlamları içinde barındıran *kalıp*lara*** göre bir sınıflandırma yapılmasının daha uygun düşeceğini düşünmektedir. 1977 yılında yayınladığı "Kalıpsal Çözümlemenin Manilere Bir Uygulaması" makalesinde yaptığı çözümlemeyi 1981 yılına gelindiğinde kitabında *kalıpsal* kavramını daha geniş bir biçimde açıkladığı ve iki yolla manilere uyguladığı görülmektedir. Bu yollardan bir tanesi ilk iki mısrada birbirine yakın anlama gelebilecek sözcüklere göre, bir diğeri ikinci yarıda anlam bakımından yakın olan sözcüklere göre değerlendirmektir. Bu yapısal çözümlemede anlamını kaybetmeyen ve *nesne kümesi***** olarak adlandırdığı yapı parçalarının, kalıpların taşıdığı simgesel anlamlara göre çözümlemesini yapmaktadır. Bu bölümde manileri anlatmakla beraber sonuçların evrenselliğine dikkat çekmek açısından William Wordsworth ve Emily Dickinson'dan birer şiire ve Dede Korkut'tan bir bölüme yer vermektedir.

"Manilerin Simgesel Evrenine Giriş" başlığı altında Seyfi Karabaş, *kale- duvar nesne kümesi* ve *yol, yayla, çimen, su, kar nesne kümesi*ni manilerden örneklerle yorumlamaya çalışmaktadır. İlk nesne kümesine ait onaltı mani örneği vermektedir. Bunlardan iki tanesi şöyledir (*akt*. Karabaş, 1981, s. 112-115):

* Karabaş, sadece bildikleri manileri hatırlayıp, aktaranlar için *edilgin taşıyıcı* aynı zamanda mani düzme becerisi olanlar için *etkin taşıyıcı* kavramlarını kullanmaktadır.

** Karabaş *yazınsal* kavramını sadece yazılı olan eserleri değil, sözlü kültür ürünlerini de kapsayacak şekilde kullanmaktadır.

*** Karabaş, *kalıp* kavramını Albert Bates Lord ve Milman Parry'den alıntılamakla beraber kavramı daha geniş anlamıyla kullanmaktadır. Sadece sözlü kültür ürünlerinde değil yazılı kültür ürünlerinde de tekrarlanan sözcük ya da söz öbeklerini ifade etmek için kullanmaktadır.

**** *Nesne kümesi* ve *duygusal değer* kavramlarını açıkladıktan sonra ikisi arasındaki ilişkinin analojik olduğunu ifade ediyor ve ekliyor: "İki yarının anlamları karşıt bile olsa, aynı kalan ilişki dolayısıyla koşutluk sağlanmış, çelişen anlamlara karşın manide anlam bütünlüğü gerçekleşmiş oluyor" (Karabaş, 1981, s. 101).

Kaleden at beni
İn ışığa tut beni
Ben bir cahil uşağım
Göğsünde uyut beni

Kaleden indi yılan
Kuyruğu durdu divan
Sırma bıyıklı civan
Koynuna girdim uyan

Bu manilerde (verdiği diğer mani örneklerini de göz önüne alarak) *kale* kelimesinin *kaya, hisar, oda, duvar* kelimesi ile aynı nesne kümesinde yer aldığını, güçlü, değerli kişiliği simgelediğini, yanı sıra Carl Gustav Jung'a göre *taş* birey kişiliğindeki en temel arzulardan olan ölümsüzlüğü ve değişmezliği simgelediğinden *kale* kelimesinin bu simgesel anlamının gözardı edilmemesi gerektiğini düşünmektedir (1981, s. 114). Simgesel çözümlemeyi biraz daha derinleştirdiğinde ise "manideki *yılan*ın erkeklik aygıtı için simge olduğu anlaşılıyor; bir cinsel ilişki söz konusu olduğundan bir parçanın bütününü simgelemesi diye betimlenebilecek tinsel olgunun bir örneği olarak *kale*sinden inen kişi erkeklik aygıtıyla simgeleniyor" (1981, s. 116) yorumunu yapmaktadır. Diğer nesne grubu için verdiği örneklerde de freudyen yaklaşımın simgesel anlamları üzerinden çözümlemelerine devam etmektedir (*bkz*.: Karabaş, 1977b).

Seyfi Karabaş kitabının manilere ayırdığı bölümünde yüzün üzerinde mani ile manilerin kültür açısından önemini, derlenmesine ve sınıflandırılmasına yönelik önerilerini paylaşmaktadır. Halk inançları üzerinde de nesnel bir biçimde durulması gerektiğini düşünen Karabaş, batıl ya da boş inanç olarak da adlandırılan inanış biçimlerinde karşılaşılan simgeleri manilerdeki simgelerle karşılaştırarak yorumlamaya çalışmaktadır (*bkz*.: Karabaş, 1978). Aynı zamanda manileri yapısal bir çözümlemenin ardından psikanalitik bir bakışla yorumlamaya çalışmıştır.

2.1.2. Türküler

Seyfi Karabaş kitabının türkülere ayırdığı bölümünde üç türkü ve iki ağıt incelemektedir. Türkü ve manilerin halk yaşamının, dolayısıyla halkın önem verdiği değerlerin bir göstereni olduğu için özellikle incelenmeye değer olduğunu belirtmektedir. Asıl gözden kaçırılmaması gereken, bu ürünlerin, sanıldığı gibi siyasal içerikli büyük ulu konuları değil, insanın çoşkun doğasının bir parçası olan duyguları, dili en ekonomik biçimde kullanarak ifade ediyor olmasıdır. Dili kullanırken duyguya karşılık gelen söz/sözcük simgeler biçiminde kendini göstermektedir. Bu simgelerin anlaşılabilir olması için hem o ürünün yaratıcısı olan kültürü hem de kültürün yaratıcısı olan insanın doğasını iyi analiz etmek gerekmektedir. Bu durum, Seyfi Karabaş›a göre, dil, kültür ve insan doğası ekseninde bütüncül bir yaklaşımı zorunlu kılmaktadır.

Bu bütüncül yaklaşıma geçerken öncelikle Karabaş tüm metinlere uyguladığı yapı birimlerine ayırma yöntemiyle metni kendi içlerinde de anlamlı olan yapı parçalarına ayırmaktadır. Örmeğin *Kızılcıklar oldu mu* türküsünün her bir dörtlüğünü bir yapı biri-

mi olarak ayırmakta, nakaratları yine anlamlı ve tekrar eden parçalar olarak bir kenara bırakmakta ve sonra üç kıtada karşılaşılan anlamı ve simgeleri karşıt yansımalı yapı ile ortaya çıkarmaktadır. «*Kızılcıklar oldu mu?*" sorusunun ve bir simge olarak kızılcık meyvesinin kullanılmasının tesadüf olmayacağını düşünmektedir. Fasulye, arpa, buğday gibi yiyecek simgeciliğinde bolluk ve bereketi simgeleyen diğer yiyecekler gibi düşünülebilir ancak bir farkla kızılcık yabani bir bitkidir. Evliliğin öncesinde yabani bir durumda olan çiftin ilişkileri pekiştikçe, eşdeyişle kızılcıklar olgunlaşıp kızardıkça evliliğe uygun ve uyumlu hale gelecekleri düşüncesi kızılcıkla simgeleştirilmektedir. Kızılcık rengi ve meyvenin adının bu renkten gelmiş olması ise renk simgeciliğine örnek oluşturmaktadır. Seyfi Karabaş kırmızı rengin Anadolu'da iyi dilek dileme ya da dilemeğe değer şey için simge olduğunu; böylelikle *kızılcıklar oldu mu* dizesinin dil ve kullanılan sözcüklerin seçimi sonucu bolluk içinde bir evlilik hayatı için zamanın geldiği dileğini ifade eden bir anlama sahip olduğunu söylemektedir (1981, s. 137-138):

Kızılcıklar oldu mu
Selelere doldu mu
Gönderdiğim çoraplar
Ayağına uydu mu

Türkünün ikinci mısrasında ise Seyfi Karabaş *sele* kelimesine dikkat çekmektedir. Selenin sepetten daha büyük olması bolluk isteğinin büyüklüğüne işaret olabilceği gibi, bu bolluk ortamında insanın nasıl davranacağını ve uyum göstereceğini de dile getrmektedir. Diğer iki dizede çorap ve ayak kelimeleri üzerinde şöyle duruyor Seyfi Karabaş: "kızın gönderdiği çorapların erkeğin ayağına uyması önemlidir; bu sözle sorulmak istenen, ayrılmadan önce aralarında doğmuş olan uyumun aynı biçimde sürüp sürmediğidir" (1981, s. 139). Ayak ve ayağa giyilecek nesnelerle ilgili farklı kültürlerde farklı inanış biçimleriyle karşılaşılabilmektedir. Psikanalitik bakış açısına göre ayağın erkeği, ayağa giyilen nesnelerin ise kadını simgelediği bilinmektedir (*bkz*.: Jones, 2007, s. 110). Bu türkudeki ayak/çorap simgelerinin, mısraların tamamındaki anlam da göz önünde bulundurulduğunda kadın ve erkek sembolleri olduğu açıktır.

İkinci dörlük ise şöyle devam etmektedir (*akt.* Karabaş, 1981, s. 137):

Yaylı gelir taşlıktan
Dingil çıktı başlıktan
Şu köyün oğlanları
Evlenemez açlıktan

Son iki dizede açlık ve yoksulluk yüzünden istedikleri halde evlenemeyen gençlerin durumu bu arzuya gidişte karşılaşılan engebeleri göstermesi bakımından taşlık yoldan gelen yaylı araçla simgeleştirilmektedir. Burada *yaylı* Karabaş'a göre evlilik için gerekli özelliklere ve arzuya sahip olan ancak toplumsal koşullar, başka bir deyişle burada açlık yoksulluk olarak karşılaşılan nedenlerle evlenemeyen gençleri temsil etmektedir. Yaylının *dingil*i ise erkeklik aygıtının gösterenidir. Dingilin yerinden çıkması ya da kırılması

bu arzuya ulaşılamadığını sembolize etmektedir (*bkz*.: Karabaş, 1970, s. 5735).

Seyfi Karabaş, "Halk türkülerimizi, basit insanların basit deyişleri olarak görmekten vazgeçmenin zamanı çoktan geldi" (1969, s. 5220) demektedir. Manilerde olduğu gibi bu türkünün ikinci dörtlüğündeki anlamsız ve ilgisiz görünen ilk iki dizenin hem sonraki iki dizeyle hem de türkünün tamamıyla dil ve anlam bakımından uyumlu ve tamamlayıcı olduğu görülmektedir. Önemli bir sözlü kültür ürünü olarak türküler, toplumsal yaşamı ele alabileceği gibi bireyin duygusal yaşamının genellemeler yapılarak anlatıldığı ürünler olarak da karşımıza çıkabilmektedir. İster hüzünlü, ister mutlu olsun bu duyguların ifade ediliş biçimi içinde doğduğu kültürün dili ve diğer tüm unsurlarıyla sarmalanmış olmakla beraber temelde bireyin evrensel istek, arzu ve ihtiyaçları ekseninde biçimlenmektedir.

2.1.3. Masallar

Masallar Seyfi Karabaş'ın üzerinde titizlikle durduğu çalışma alanlarından biridir. Masalların, kitabını yazdığı tarihe kadarki süreçte ne şekilde derlendikleri, oluşum, gelişim ve sınıflandırılmalarıyla ilgili kuramları ayrıntılı bir biçimde kaleme almaktadır. Sonrasında bireyin ve kollektif bilincin bir araya gelmesiyle oluşan "sanatsal ürünler olarak masalların anlamlılığını incelemeye" (1981, s. 210) koyulmaktadır.

Seyfi Karabaş masallarda da "yapısal çözümleme yorum girişimleri için bir ön adım olarak kullanılmalıdır" (1981, s. 216) diyerek ele aldığı *Adı Musacık Boyu Kısacık* ve *Gül Baça* isimli masalları yapı birimlerine ayırmaktadır. Ancak bu defa daha kapsamlı ve karmaşık bir yapı ile karşılaşılmaktadır. Örneğin *Adı Musacık Boyu Kısacık* masalında Köse ya da Keloğlan tiplemesiyle de özdeşleştirilebilecek masalın ana karakteri Hasan'ın başından geçen olayları önce giderek zorlaşan yedi, sonra giderek kolaylaşan yedi anlatım birimine ayırmaktadır. Bunların tam ortasında Hasan'la sürekli rekabet halinde olan diğer karakter Musa'nın gökten inişi ayrı bir anlatım birimi olarak merkezde yer almaktadır. Rekabetin sebebi evlenilmek istenen padişahın kızıdır. Diğer yedişer yapı ise karşıt yansımalı yapıyı örmektedir. Masalın başında Hasan padişah babasının ölmeden öce üç kız kardeşini evlendireceği vasiyetini yerine getirmekte ve masalın sonunda kendisi de bir başka padişahın kızıyla evlenerek muradına ermektedir. Karabaş masaldaki bu öğenin zamanı belirsiz bu toplumdaki anaerkil ya da babaerkil soyağaçlarının kökeniyle ilintili olduğunu düşünmektedir ve işlevini içe dönük evlilikleri yenmede bir araç olarak tesbit etmektedir:

"Dışa dönük evlenmenin başlamasını incelediği yapıtında Freud (1950), ailedeki kadınları ele geçirmek için babayı öldüren kardeşlerin bu kez de birbirlerini öldürme ikilemiyle karşılaşınca ailedeki kadınlara dokunmayıp onları başka ailelere verme karşılığı kadın bulma biçiminde anlaştıkları kuramını ileri sürer" (Karabaş, 1981, s. 225)

Aynı masalda Hasan'ın başından geçen pek çok serüvenden bir tanesi de Hasan'ın ağabeylerini tehdit eden devi öldürmesidir. Sonra yoluna çıkan başka devleri, kötü yılanları da öldürüyor. Musa tarafından kaçırılan kızı Anka kuşunun yardımıyla buluyor, yanan bir kuyudan uçan atlarla kaçıp nihayete eriyorlar. Seyfi Karabaş, "Kuş ile atın

Hasan'ın yandaş güçleri, dev ile yılanın ise Hasan'a karşı güçleri simgelemek için kullanıldıklarını" (1981, s. 218) yazmaktadır. Bu karşıtlık ve yandaşlığın psikanalitik bağlamdaki karşılığını ise ebeveynlerle olan ilişkilere yaslandırmaktadır (1981, s. 225).

Masallardaki tüm bu fantastik öğeler olumlu ya da olumsuz anlam taşıyan birer simge olarak karşımıza çıkmaktadır ve Seyfi Karabaş bu çalışmasıyla simgeleri çok yönlü bir biçimde ele alarak derinlikli bir yorumlama çalışmasının örneğini vermektedir.

2.1.4. Nasreddin Hoca

Seyfi Karabaş, kitabının Nasreddin Hoca'ya ayırdığı bölümüne Hoca'nın nerede, ne zaman yaşadığı, gerçekte yaşayıp yaşamadığı, eğer yaşamışsa ona mal edilen fıkraların aslında ne kadarının ona ait olduğu gibi tartışmalara yer vererek giriş yapmakta ve bu tartışmaların tamamının yersiz olduğu düşüncesiyle Nasreddin Hoca'yı şu cümleyle tanımlamaktadır: "Eleştiri ile nükte gereksiminin doğduğu her ortamda Nasreddin Hocalık ortaya çıkmıştır, çıkıyor, çıkacak bizim toplumumuzda" (1981, s. 239).

Nasreddin Hoca'yı bir olgu olarak ve adının geçtiği tüm fıkralarla birlikte değerlendirmenin doğru olacağını düşünen Seyfi Karabaş gerek başka kültürlerde gerekse ait olduğu kültürde çeşitli örnekleriyle karşılaşılan *efsanesel düzenci tip** kavramı içinde bir analiz yapmaktadır (1977c, s. 3). Nasreddin Hoca'nın düzenci tipe bir örnek olduğunu göstermek için; gövdesinin bilincine vardığını gösteren, nesne ayrımı ve yasaları öğrendiği, dili yanlış anlamaya eğilimli olduğu, yemek yemeye düşkün olduğu, hırsızlık, aldatma ve aldanmasıyla ilgili son olarak cinsel düşkünlüğüne dair fıkralardan bir seçki yapmaktadır.

Cinsel yaşama düşkünlüğünün konu edinildiği fıkralardan bir tanesi: "Temizlenirken önce dülbürü mü yoksa erkeklik aygıtını mı yıkamalı diye sorana, hıyar elinde diyor Nasreddin Hoca" (*akt*. Karabaş, 1981, s. 249). Bu örnekte de görüldüğü haliyle erkeklik aygıtı hıyar ile simgeleştirilmektedir. Seyfi Karabaş'a göre "Bir toplumsal tepki türü olarak Nasreddin Hoca olgusunun budunbilgisel ürünlerimizde görülen simgecilikten etkilenmemesi ya da yararlanmaması düşünülemez" (1981, s. 249). İster sadece cinsel öğeleri barındıran fıkralar ister diğer fıkraları ele alındığında Nasreddin Hoca ve şakalar üzerine Seyfi Karabaş'ın Sigmund Freud'dan da alıntı yaparak desteklediği düşüncesi dikkat çekicidir:

"Önemsiz değişikliklerle tüm çağlara uygulanabilecek kimi Nasreddin hoca anlatkıları da Nasreddin Hoca'nın yaşamış bir kişi olmaktan çok bir olgu olarak ele alınması gerektiğini vurgularlar. Bir çok Nasreddin Hoca anlatkısı için Freud'un şu sözleri geçerlidir: Şakalar, 'bir engelle karşılaşmış olan bir içgüdünün (cinsel ya da saldırganlık) doyum bulmasını sağlarlar." (Karabaş, 1981, s. 252)

Seyfi Karabaş Jung'un *gölge*, *anima* ve *bilge yaşlı adam* arketiplerinden yola çıkarak Nasreddin Hoca'nın düzenci tipiyle ilgili analizler yapmaktadır. Nasreddin Hoca'nın (yine Jung'un dönüşüm olgusundan faydalanarak) biraz yaşlı bilge adamı, biraz da göl-

* Seyfi Karabaş için *efsanesel düzenci tip* "aptallıkla ussallığı benliğinde birleştirmesinden başka düzenci kişinin belirgin bir yanı da erkeklik aygıtıyla bir de cinsel yaşamıyla ilgili anlatkıların çok olmasıdır" (Karabaş, 1981, s. 244) demektedir.

geyi simgelediği sonucuna ulaşmaktadır. Kimi anlatılarda ise anima kavramı içinde değerlendirilebilecek bir Nasreddin Hoca olgusu ile karşılaşılabilmektedir. Bu çeşitliliğin ve değişimin sebebi olarak toplumun içinde bulunduğu geçiş dönemleri gösterilmektedir. Toplumsal örgütlenmenin zayıfladığı dönemlerde *anima*, toplumsal karşıtlıkların azaldığı dönemlerde ise bilge yaşlı adam arketipine sahip anlatılar güç kazanmaktadır (*bkz.*: Karabaş, 1981, s. 253-260). Freud ve Jung arasındaki fikir ayrılığına "[e]vrensel bir olgu olmasa bile, hiç olmazsa kimi ekinlerin bireylerinde fücur eğilimlerinin görülebileceğini evetlemekte bence bir sakınca yoktur" (Karabaş, 1981, s. 257) sözleriyle düşüncesini dile getirmekte ve evlilikle ilgili yasaklamaların açıklanmasında freudcu teorinin önemine vurgu yapmaktadır.

Bir toplumsal olgu olarak da Nasreddin Hoca'yı ele alan Seyfi Karabaş fıkraların toplumdaki işlevine yönelik bir bakış geliştirmektedir. Ona yüklenen tüm anlatıları ayrım yapmaksızın, anlamsız olarak değerlendirmeksizin bu olgunun bir parçası olarak değerlendirerek, insan ruhu ile toplumun yapısı arasındaki ilişkileri anlamlı hale getirecek analitik bir yorumlamaya ihtiyaç duyduğunu göstermektedir. Düzenci tipi ile Nasreddin Hoca'nın toplumsal karmaşa ve bunalım dönemlerine insan ruhunun gösterdiği tepki biçimi olduğu sonucuna varmaktadır.

Seyfi Karabaş halkbilimi üzerine çok sayıda çalışma yapmıştır. Ancak özellikle üzerinde durduğu alan kendi uzmanlığıyla da birleştirip *dilsel budunbilgisi* diyerek ve "oluşumu birinci kertede dille olan ya da dilden yararlanılarak büyük bir kesimi derlenebilen ürünlerdir. Bu bölünmeye göre oyun ya da ezgi eşliğinde söylenen sözlerden (türkü gibi) inançlardan, küfürlerden, atasözlerinden, hısımlık terimlerinden tutun da düz yazınsal ya da yırsal anlatım örnekleri bu kümeye girmektedir" (Karabaş, 1976, s. 5) şeklinde çerçeveye aldığı konulardır. *Bütüncül Türk Budunbilimine Doğru* kitabında da tüm bu konularla ilgili yaptığı çalışmaları, düzenleyip güncelleyerek bir araya getirmektedir.

Dil ve iletişim biçimleri ekseninde kültürü ve halkbilimini tanımlayan (*bkz.*: Karabaş, 1975), Seyfi Karabaş kitabı yazma amacını "kendi içinde bütünlüğü olan bir ekinimiz olduğunu söylemek" cümlesiyle sade bir biçimde ifade etmektedir (1981, s. 3). Bu bütünlük arayışı Seyfi Karabaş'ın yöntemini belirlemesinde belki de en önemli faktördür. İnsan ruhunun evrensel doğasına ve insanın kültürü üretirken bu evrensel doğasından izler taşıdığına olan inancı psikoloji ile yakın bağlar kurmasına ve kültürel verilerin anlamlandırılması konusunda yürütülecek çalışmalarda disiplinlerarası bir yol izlenmesi gerekliliğine vurgu yapmasına neden olmaktadır. Üzerinde ısrarla durduğu konulardan bir tanesi sözlü ya da yazılı kültür ürünlerinin, üreticisi belli veya anonim olsun hiç birinin anlamsız olduğunun iddia edilemeyeceğidir. Bu düşüncesinin kaynağını psikanalitik yaklaşımda bulmak mümkündür. Araştırmacının konuyu belirleyip, derleme yapmaya başladığı andan itibaren insan ruhunun işleyişiyle ilgili bilgiyi gözardı etmemesi gerektiğini, bu durumun derlenmiş malzemenin sınıflandırılması ve yorumlanması aşamalarında da kendisi için çok değerli olduğunu yapmış olduğu tüm çalışmalarda gözlemlemekteyiz. Daha önce çalışmalarından örnekler verirken çok defa bahsedildiği gibi yapısalcı yöntemi çalışmalarında bir ön aşama olarak kullanmaktadır ancak yorumlama

ve anlamlandırma çalışmalarını simgeler üzerinden psikanalitik bakış açısıyla gerçekleştirmektedir. Örneğin, "The Use of Eroticism in Nasreddin Hoca Anecdotes» başlıklı çalışmasında Nasreddin Hoca fıkralarındaki mizahı, şakaların arkasında iki temel dürtüden birinin saldırganlık olmasıyla açıklamakta, bu görüşünü de Freud›un 1905›te yazdığı *Espriler ve Bilinçdışı ile İlişkiler* adlı kitabına* dayanarak ifade etmekte; ayrıca Nasreddin Hoca fıkra külliyatını kavrayabilmemizde insan yaşamındaki cinselliğin öneminin farkına varmanın önemli bir unsur olduğunu söylemektedir (Karabas, 1990, s. 302-304).

2.2. Seyfi Karabaş ve *Dede Korkut'ta Renkler* Kitabı

Seyfi Karabaş'ın, temel olarak yapısalcı yöntemi kullandığı ve metin boyunca psikanalitik çözümlemelerinin bulunduğu diğer önemli metni *Dede Korkut'ta Renkler* (1996) adlı kitabıdır.

2.2.1. *Dede Korkut Kitabı*

Asıl adı *Kitab-ı Dede Korkud Alâ Lisân-ı Tâife-i Oğuzân* olan *Dede Korkut Kitabı* bir mukaddime (önsöz) ile on iki hikâyeden oluşmaktadır. Dresden ve Vatikan nüshaları olmak üzere iki nüshası bulunan eser, 15. yüzyılın sonu 16. yüzyılın başına doğru yazıya geçirilmiştir. Dede Korkut hikâyeleri incelendiğinde, görülen destansı öğeler, hikâyelerin sözlü gelenekten beslendiğine işaret etmektedir. Oğuz Türklerinin yaşayışlarını, mücadelelerini ele alan eser; Türklerin sosyal değerlerini, inançlarını, inanmalarını, tutum ve davranışları, iyi-kötü algılayışı gibi dinamikleri göstermesi bakımından oldukça değerlidir. Bu noktada Türk kültürü açısından, önem teşkil eden Dede Korkut hikâyeleri üzerinde birçok çalışma yapılması da şaşılacak bir husus değildir. Nitekim Dede Korkut hikâyeleri üzerine çalışma yapan Muharrem Ergin'in de belirttiği gibi "Dede Korkut milli bir destandır. Milli destanlar, taşıdıkları vasıflar dolayısıyla, bağlı oldukları dil ve edebiyat sahaları içinde daima müstesna bir yer işgal ederler" (Ergin, 2002, s. 5). Dede Korkut hikâyeleri üzerine çalışan isimlerden Umay Günay, Dede Korkut hikâyeleri üzerine şu yorumu yapmıştır: "Dede Korkut Kitabı, Türk Edebiyatının şaheserlerinden biridir. Şaheser, nevi şahsına münhasır, milli kültür birikiminin yadigarı aynı zamanda bir çok yönüyle öncü eser niteliklerine sahiptir" (1998, s .3). Rezan Karakaş da Dede Korkut hikâyeleri üzerine ele aldığı makalesinde hikâyelerin genel çerçevesini şu sözlerle çizmektedir: "Oğuz toplumunun "töre", "tören" ve "gelenek" gibi kavramlarının ince bir nakış gibi işlendiği eserde, Oğuzların düşmanlarıyla, olağanüstü varlıklarla ve birbirleriyle yaptıkları mücadeleler anlatılır" (2013, s.1867). Dede Korkut hikâyeleri üzerine çalışma yapan Zeynep Korkmaz, eserin dili ve üslubu için «Oğuzların yaşayış biçimleri, âdetleri, gelenekleri, dünya görüşleri ve bütünü ile sosyal yaşamları zamanın imbiğinden süzülerek, Türk dilinin doğal anlatım gücünden kaynaklanan, etkileyici, mükemmel bir üslupla hikâyelere» (2006, s. 251) yansıtıldığını söylemektedir

Dede Korkut hikâyeleri üzerine sayısız çalışma olmakla birlikte, bu çalışmalardan biri de Seyfi Karabaş tarafından kaleme alınan *Dede Korkut'ta Renkler* (1996) adlı çalışma-

* Seyfi Karabaş'ın söz konusu makalesinde kullandığı kaynak Freud'un 1963 yılı basımı *Jokes and Their Relation to the Unconscious* (New York: W. W. Norton and Company) kitabıdır.

dır. *Dede Korkut'ta Renkler*'de Karabaş'ın hikâyeleri incelerken uyguladığı yöntem ve bakış açısı *Dede Korkut* üzerine yapılan diğer çalışmalara göre bir hayli farklıdır. Seyfi Karabaş, hikâyelerin yapısal bileşenlerini karşıt yansımalı yapı ile ele alırken aynı zamanda hikâyelerde geçen renk değinmelerini, yineleme dizgesi olarak incelemiştir. Yapısalcı çözümleme ve renk değinmelerine ek olarak Seyfi Karabaş'ın hikâyelerde psikanalizin sınırlarına girmesi bu çalışmayı diğer çalışmalardan ayıran en önemli noktalardan biridir.

2.2.2. *Dede Korkut'ta Renkler*

Dede Korkut'ta Renkler adlı çalışmasında on iki Dede Korkut anlatısının tamamını incelemek yerine ilk iki Dede Korkut anlatısı olan "Dirse Han Oğlu Boğaç Han" ve "Salur Kazan'ın Evinin Yağmalanması"nı ele alan Karabaş, kitabının giriş bölümünde kitaba ismini veren "renk" in çalışmadaki görevini de açıklamaktadır: "Bu çalışma, renklerin doğal kullanımı üzerine değil, renklere insanların yüklediği duygusal yükleri yansıtan ekinsel kullanımları üstünedir" (1996, s. 7). Renklerin ekinsel kullanımını "kınalı keklik", "boz ayı" gibi anlaşılır örneklerle açıklayan Seyfi Karabaş, Dede Korkut hikâyelerindeki renklere hangi açıdan baktığını göstermektedir. Sonrasında Dede Korkut anlatılarını yapısalcı yöntemle incelediğini belirten Karabaş bu noktada kullandığı "Karşıt Yansımalı Yapı"yı okura şu şekilde açıklamaktadır:

"İşte bu yapısal nedenden, karşıt yansımalı yapısı olan bir anlatının dizimsel okunması onun ancak öykü düzeyinde anlamını ortaya koyuyor. Kurduğu denge ve karşıtlık ilişkileriyle karşıt yansımalı yapı bir tablonun ya da halının parçaları arasında görülebilen benzer bir dizinsel ilişkiler ağı oluşturuyor. Anlatının bu ilişkiler çerçevesinde yeniden değerlendirilmesi gerekiyor "derin" anlam(lar)ının yeniden görülebilmesi için" (1996, s. 10)

Karabaş'ın Dede Korkut anlatılarını incelerken oluşturduğu formül, bu detaylı açıklamalardan sonra açıkça ortaya çıkmaktadır: Anlatıların yapısal olarak grameri karşıt yansımalı yapı ile ortaya koyulurken, renkler değinmeler bu yapı içerisinde yineleme işlevi görmektedir.

Dede Korkut'ta Renkler adlı çalışmasında birinci ve ikinci Dede Korkut anlatısını inceleyen Seyfi Karabaş metninin sonuç bölümünde kısaca Türk renk ekinin boyutları hakkında bilgiler vererek çalışmasını sonlandırmaktadır.

2.2.2.1. İkinci ***Dede Korkut*** **Anlatısının Yapı ve Renkler Bakımından İncelenmesi**

Seyfi Karabaş, kitabının birinci bölümüne ikinci Dede Korkut anlatısı olan "Salur Kazan'ın Evinin Yağmalanması"yla başlamaktadır. Öncellikle hikâyenin kısa bir özeti yapılarak okurun, hikâyedeki karşıt yansımalı yapıyı görmesine yardımcı olmak amaçlanmaktadır. Türk beylerinden biri olan Salur Kazan verdiği bir şölen sırasında sarhoş olmuş ve düşmanlarının varlığını bilmesine rağmen ailesini geride bırakarak avlanmaya gitmiştir. Bu sırada Salur Kazan'ın düşmanları evini yağmalayıp ailesini esir almıştır. Av sırasında kötü bir düş gören Salur Kazan evine geri dönmüş ve karşılaştığı kötü durum karşısında yaptığı hatanın farkına varmıştır. Sonrasında ailesini kurtarmak için arayışa

geçen Salur Kazan, verdiği mücadele sonunda ailesini düşmanın elinden kurtarmayı başarmıştır. Kısa özetin ardından hikâyenin karşıt yansımalı yapısı tabloyla gösterilmiş ve yapıdaki tüm bileşenler ayrıntılı olarak anlatılmıştır. Hikâyenin karşıt yansımalı yapısı, toplumdaki savaşçılık eğilimleriyle barışçıl aile yaşamı arasında karşıtlık kurmak için kullanılmıştır. Seyfi Karabaş bir başka çalışmasında da hikâyede verilmek istenen mesajı şu sözlerle yinelemektedir: "Birey gerektiğinde kullanabileceği savaşçılık yeteneğiyle gücüne güvenip barışçıl biçimde yaşamalı, aileye ya da topluma dışarıdan bir zarar nedeniyle savaşmak gerekince var oldukları tartışmasız olan güçlerini kullanmalı" (1993b, s. 38).

Birinci bölümün ikinci alt başlığında, anlatıda geçen renk değinmelerinin kullanımı incelenmekte dir. Bu noktada Karabaş'ın anlatılarda gördüğü psikanalitik boyut ortaya çıkmaktadır. Seyfi Karabaş, "al" rengin "murat" olarak kabul edildiği genel geçer yaklaşıma ek olarak anlatılarda geçen "al" rengin başka bir boyutunu ortaya koymaktadır. Salur Kazan anlatısının başında bu durum görülmektedir: "Erkeklerin cinsel ilgilerinin odağı kızların göğüslerinde kırmızı düğmeler bulunduğu, ellerinin de kınalı olduğu söyleniyor" (Karabaş, 1996, s. 27). Burada "kırmızı" sıradan bir renk vurgusu değildir, kızıl renk anlatının genelinde de istek ve istenilen şeyleri ifade etmektedir.

Karabaş, Salur Kazan anlatısında geçen renk değinmelerini tablo halinde okura sunduktan sonra Dede Korkut anlatılarındaki renk kalıbını açıklamaktadır:

"Düz renkler, insanın yapısında başka bir şeylerle karışmadan arı biçimde bulunan kimi öğeleri dile getirirler. Başka bir deyimle, bir insanın düşünceleri ya da duyguları nedeniyle amaç ya da ideal olarak benimsediği şeyleri dile getirirler. Düz renklerin tersine, karışık renkler, insanın doğal ve toplumsal çevreyle etkileşime girme gereği yüzünden onun yapısında bir ölçüye dek arılıklarını yitirmiş, törpülenmiş olarak bulunan kimi öğeleri dile getirir" (Karabaş, 1996, s. 30)

Anlatıda kullanılan renk değinmeleri karşıt yansımalı yapı içerisinde yineleme dizgesi görevinde gösterilmiştir. Anlatıdaki karışık renkler değinmelerinde; boz (çal) ve ala (apalaca, alaca gibi), düz renk değinmelerinde ise; ak (akça, tepel gibi), kırmızı (kızıl, konur gibi), kara, sarı, kahverengidir (doru). Örneğin karşıt yansımalı yapıda anlatının birinci anlatım biriminde düz renkler beş, karışık renkler bir adettir. Bu birimde renklerin oranı 5:1'dir. Karşıt yansımalı yapıda bu renklerle yinelenen durum şudur: Anlatının başı olan "şölen" anlatım biriminde beş düz renkle Türk toplumunun büyük bir olgunluk içinde olduğu; fakat ortaya çıkan bir adet karışık renk bu olgunlaşmanın henüz tamamlanmadığını gösterilmektedir.

2.2.2.2. Birinci *Dede Korkut* Anlatısının Yapı ve Renkler Bakımından İncelenmesi

Kitabın ikinci bölümünde birinci Dede Korkut anlatısı olan "Dirse Han Oğlu Boğaç Han" anlatısı incelenmektedir. İkinci bölüm birinci bölümde olduğu gibi anlatının kısa özetiyle başlamaktadır. Bayındır Han emrindeki beyleri verdiği şölene davet etmiştir. Bu beylerden biri olan Dirse Han'da şölene davetlidir. Bayındır Han, davete katılan beyleri çocuk sahibi olup olmamalarına göre farklı renkteki çadırlara oturtmaktadır: Erkek ço-

cuğu olan beyler ak çadıra; kız çocuğu olan beyler kızıl çadıra; evlat sahibi olamayanlar da kara çadırlara oturtulmaktadır. Dirse Han o dönemde çocuk sahibi olmadığı için kara çadıra oturtulmuş ve bundan büyük bir üzüntü duymuştur. Şölen dönüşünde karısına bu işin sorumlusunu sormuş karısından evlat sahibi olabilmek için tanrı katında iyi işler yapması gerektiğine dair öğüt almıştır. Dirse Han bu öğüdü dinleyip yerine getirdiğinde bir erkek çocukları olmuştur. Bu erkek çocuk on beş yaşına girdiğinde kimsenin baş edemediği boğayı tek başına alt ederek "Boğaç" ismini almış ve sonrasında Dirse Han'ın adamları tarafından kıskanılan Boğaç babasına iftiralarla kötü gösterilmiştir. İftiraların da etkisiyle Dirse Han oğlunu kendine her anlamda rakip görmeye başlamış ve birlikte çıktıkları av sırasında oğlunu ölümcül şekilde yaralamıştır. Hızır ve annesi tarafından ölümden kurtulan Boğaç, bu sırada adamları tarafından kaçırılan babasını da kurtaran kişi olmuştur. Bunun üzerine yaptığı hatayı anlayan baba Dirse Han oğlunu Bayındır Han'a götürüp tanıştırmış ve Boğaç Bayındır Han tarafından bey yapılmıştır.

Birinci Dede Korkut anlatısını diğer anlatıdan ayıran en önemli nokta bu anlatıda Psikanalizin sınırlarına girilmesidir. Karşıt yansımalı yapıda çözümleme yapıldığında bu durum daha açık bir şekilde görülmektedir. Örneğin anlatının sekizinci anlatım biriminde çocuk "Boğaç" adını kazanmakta, karşıt yansımalı yapıda bu anlatım biriminin ikinci yarısı olan on dördüncü anlatım biriminde ise baba Dirse Han'ın sessizliğinden bahsedilmektedir. Bu anlatım birimi karşıt yansımalı yapıda çözümlendiğinde ortaya çıkan sonuç şudur: Çocuğun aldığı "Boğaç" ismi "boğa gibi" anlamındadır; boğanın öncellikle cinselliğiyle tanımlanan bir hayvan oluşu, babanın bu noktada karısıyla oğlu arasında ensest ilişki ihtimalinden etkilenerek gizil korkular yaşamasına ve sessizliğe bürünmesine yol açmaktadır. Anlatı içinde bu konuyla ilgili bir başka örnek ise onuncu anlatım biriminde görülmektedir: Bu anlatım biriminde Boğaç babasının önünde geyik avlamaktadır, baba Dirse Han bu durumu "geyik" imgesinden yola çıkarak cinsel gösteri- yarışma olarak algılamakta ve bu yüzden gizil korkuları artmaktadır. Öte yandan bu anlatım biriminin ikinci yarısı olan on ikinci anlatım biriminde ise anne oğlunun ilk avı için şölen hazırlığında görülmektedir. Karşıt yansımalı yapıda bu anlatım birimi değerlendirildiğinde, babanın oğluna dair tutumu gizil korkular ve kıskançlıkla gölgelenmişken; annenin oğluna karşı tutumu us dışı korkularla ve kıskançlıkla gölgelenmemiş bir sevgidir. Seyfi Karabaş bu anlatının yapı çözümlemesinin sonunda Freud'dan yaptığı alıntıyla psikanaliz sınırlarına nasıl girdiğini bir kez daha göstermektedir. Freud'un oedipal üçgeni, anlatıdaki Dirse Han, Dirse Han'ın karısı ve Boğaç arasındaki ilişkide açıkça görülmektedir. Seyfi Karabaş'ın bu noktada freudcu yaklaşımla anlatıda görülen bir nüansı okura şu sözlerle aktarmaktadır: "Freud'un çocukların ana babaya ilgilerinden söz etmesine karşın, Dede Korkut anlatılarının yaşlı kuşağın genç kuşağa ilgileri üstünde durması ilginçtir" (1996, s.49). Bu durumun ideolojik nedenlerle bağlantılı olduğunu düşünen Seyfi Karabaş, anlatıların karşılaştırmalı olarak topluca ele alınması gerekliliğinden bahsetmektedir. Bu noktada başka bir anlatı olan *Oğuz Kağan*'da gördüğü üvey anne-oğul arasındaki fücur eğilimini okura aktararak yaşlı kuşağın genç kuşağa ilgisini bir kez daha gözler önüne sermektedir:

"Buğra Han sarhoş olup uyumuştu. Karısı Qorı Han'ı yalnız görüp, onun hoşuna gitmek maksadıyla bitleri ayıklamak istedi. Qorı Han nasıl olsa annem sayılır diye, çekinmeksizin başını onun dizlerine koydu. Kadın ona "beni baban için istedin, bana hiç bakmıyorsun ve beni bir ihtiyarın eline esir ettin dedi" (*akt*. Karabaş, 1996, s. 49)

Karşıt yansımalı yapı çözümlemesiyle anlatıda ortaya çıkan sonuç Seyfi Karabaş tarafından şu sözlerle ifade edilmektedir:

"Bu anlatıya göre, cinsel yaşam ile genç yaşam arasındaki çatışma yaşamın temel öğelerinden olduklarından, onlarla birlikte yaşamayı, onlardan kaynaklanan çatışmalardan doğan korkuları yenmeyi öğrenmemiz gerekiyor. Bu öğrenmeyi gerçekleştiren kişi geniş anlamda baba ya da anne olmayı başarabilmiş oluyor" (Karabaş, 1996, s. 48)

İkinci bölümün ikinci alt başlığı olan renklere değinmeler yine ayrıntılı olarak tablolar ve detaylı açıklamalarla okuyucuya sunulmaktadır. Bu anlatım biriminde düz renkler ak, kara, kırmızı, sarı, karışık renkler; ala ve boz olarak verilmiştir. Bu anlatıda renk değinmelerine örnek olarak dokuzuncu anlatım birimi incelenebilir. Dokuzuncu anlatım biriminin ilk yarısında düz renkler üç karışık renkler iki. Eşdeyişle renk değinmelerinde 3:2 gibi bir oran söz konusu. Dokuzuncu anlatım birimindeki bu dağılım iç yaşamdaki karışıklığı imlemektedir. Nitekim bu anlatım biriminde baba Dirse Han, oğlu Boğaç'ın annesiyle şarap içtiği yönünde dedikoduları duymakta ve bu durum Dirse Han'da ensest eğilim korkularını arttırıp iç yaşamda karışıkla yol açmaktadır. Dokuzuncu anlatım biriminin ikinci yarısı olan on üçüncü anlatım biriminde ise 7:1 gibi bir oran görülmektedir. Bu anlatım biriminde oğlu avdan dönmeyen annenin yaşadığı duygusal duruma işaret edilmektedir. Yedi adet düz renk annenin oğlunun dönmeyişinden kaynaklı büyük bir telaş yaşadığını, bir adet karışık renk ise; annenin içindeki ensest eğilimi anlatmaktadır. Renk değinmelerinde onuncu anlatım birimi de ilgi çekici: Onuncu anlatım biriminin ilk yarısında Boğaç babasının önünde geyik avlamaktadır. Burada Boğaç'taki ensest eğilim okura aktarılmaktadır. Nitekim renk değinmeleri de 2:2 dağılımıyla bu durumu pekiştirmektedir. Onuncu anlatım biriminin ikinci yarısında ise oğlunun ilk avını kutlamak için şölen hazırlayan anne figürü gösterilmektedir. Bu anlatım biriminde renklere değinmelerin oranı 2:0. Burada karışık renklere değinmenin görülmeyişi annenin kutlamayı saf analık duygularıyla yaptığı ensest eğilimlerini eylemselleştirmediğini göstermektedir. Bu anlatı için önemli bir noktada renk değinmelerin hiç görülmediği anlatım birimlerinin varlığı. Örneğin dördüncü, on dördüncü, on beşinci ve on sekizinci anlatım birimlerinde renk değinmeleri 0:0, eşdeyişle renklere değinmeler görülmemektedir. Dördüncü anlatım birimi ve bu anlatım biriminin ikinci yarısı olan on sekizinci anlatım biriminde renklere değinmelerin görülmemesinin nedeni ise; bu anlatım birimlerindeki "sınanma" durumlarıdır. Seyfi Karabaş'a göre sınanma ve sınav durumlarında sınavdan elde edilecek başarı düzeyinin bilinmemesi renk değinmelerinin görülmemesinin nedenidir. Örneğin anlatının dördüncü anlatım biriminde; şölenden evine dönerken Dirse Han'ın babalık sınavı başlamaktadır. Bu sınavın sonuçları bu esnada net olarak kestirilemediği için renk değinmeleri bulunmamaktadır. Aynı şekilde bu anlatım biriminin ikinci yarısı olan on sekizinci anlatım biriminde anne yaralanan oğlunu gizlice eve getirmektedir. Bu anlatım

biriminde de renk değinmesi yoktur; çünkü bu esnada annenin oğluna duyduğu salt bir anne sevgisi mi yoksa ensest duygular araya karışmış mı bilinemiyor. İşte bu noktada da annenin sınanması söz konusudur. Anlatıda görülen düz renk- karışık renk karşıtlığı anlatının derin yapısının gözler önüne serilmesinde yineleme-pekiştirme görevi gördüğü açıkça görülmektedir.

İkinci anlatıya göre daha girift bir yapı arz eden bu anlatıda psikanalitik çözümlemeler daha geniş yer tutmaktadır. Karabaş, bu sebeple birinci Dede Korkut anlatısı olmasına rağmen bu anlatıyı ikinci bölümde inceleme gereği duymuştur.

2.2.2.3. Türk Renk Ekinin Boyutlarının Kısaca Değerlendirilmesi

Çalışmanın sonuç bölümü olan «Türk Renk Ekinin Boyutları»nda Seyfi Karabaş, ele aldığı iki anlatıda çözümlediği renk değinmelerini diğer Dede Korkut anlatılarına da kısaca uygulamaktadır. Seyfi Karabaş bu bölümde anlatıda görülen karışık renk değinmelerinin ne anlama geldiğini tekrarlamaktadır. Karışık renkler daha önce yapılan bir hatayı ama onu düzeltileceğini, aynı zamanda zor bir işin başarıyla sonuçlanacağı mesajını vermektedir. Bu noktada olgunluğa ulaşıldığı için karışık renk değinmeleri üstünlüğün gösterenidir. Seyfi Karabaş birinci Dede Korkut anlatısında Boğaç'ın kurtulmasına yardım eden Hızır'ın atının renginin boz olmasının hem Hızır'a bir övgü olduğunu hem de o noktada boz rengin Boğaç'ın kurtulacağını işaret ettiğini belirtmektedir. Aynı şekilde üçüncü Dede Korkut anlatısında Bamsı Beyrek'in boz atı onun için övgüyken, dokuzuncu anlatıda ağabeyini düşmandan kurtarmadan zifaf odasına girmeyen Segrek'in ala gözlü olduğunun söylenmesi Segrek'in hem ağabeyini yağı elinden kurtarmada başarılı olacağını imlerken hem de Segrek'in tutumuna bir övgüdür (Karabaş, 1996, s. 62-63).

Türk renk ekinin karşılaştırmalı çalışmalarla daha anlaşılır olacağını düşünen Seyfi Karabaş bu noktada *Oğuz Kağan* anlatısındaki "Boz Ok" adlandırmasını temel alıp bu adlandırmanın *Dede Korkut'*taki durumuyla detaylı karşılaştırmalar yaparak "boz"un "nitelikli", "siyasal bakımdan üstün olan yarı" anlamına gelebileceğinden bahsetmektedir (1996, s. 64-65). Karşılaştırmalı edebiyatçı kimliği doğrultusunda elde ettiği birikimle, anlatılardaki renk değinmelerinin sıradan bir kalıptan ibaret olmadığını, derinde önemli anlamlar taşıdığını düşünen Karabaş bu durumu şu sözlerle açıkça dile getirmektedir:

"Kısaca, *Odysseia'*da Athena'nın gözlerinin gri, *Dede Korkut*'ta Bamsı Beyrek'in atının boz olduğunu söylenmesi, salt yerleşmiş kalıpların kullanılmasından doğan bir biçimsel zorunluluk olmasa gerek. Sözlü yazında kalıpların yalnızca sözlü ortamın zorluklarını yenmek için değil, önemli anlamları dile getirmek için yaratıldıkları açıktır" (Karabaş, 1996, s. 66).

Türk ekininde koşma, mani, masal, *Dede Korkut* gibi budunbilimsel ürünlerde görülen renk değinmelerinin tutarlı ve köklü bir renk ekinini ortaya koyduğunu (1996, s. 67) belirten Seyfi Karabaş bu renk ekininin tarih boyunca geçirdiği değişiklikleri de örneklerle (boz-kır, al-kızıl) açıklamaktadır.

Dede Korkut'ta Renkler adlı çalışma da Seyfi Karabaş'ın anlatılarda vurguladığı

önemli bir nokta da anlatıların "toplumsal işlev" yönüdür. Nitekim ikinci *Dede Korkut* anlatısında toplumsal işlev; aile olmanın önemi ve var olan savaşçılık eğilimlerini doğru kullanmak, birinci *Dede Korkut* anlatısında ise; gerçek anlamda anne baba olmak ve ailenin önemi üzerinedir. Dede Korkut anlatılarının toplumsal işlevi üzerine ayrıca bir makale kaleme alan Seyfi Karabaş genel değerlendirmesini yapmaktadır:

"Görüldüğü gibi Dede Korkut anlatılarında akrabalık ile hısımlık bağlarının bu kısa incelemesi, bu anlatıların okuyucu ya da dinleyiciyi varsayıma ittiği toplumda dört eğilimin varlığını ortaya koyuyor: a) anaerkil akrabaları kötü olarak göstermek; b) ataerkil akrabaları iyi olarak göstermek; c) ataerkil akrabalar arasında genç kuşakla yaşlı kuşak arasındaki karşıtlığı vurgulamak; d) çekirdek ailenin önemimi vurgulamak" (Karabaş, 1992, s. 68)

2.2.3. Seyfi Karabaş, *Dede Korkut* ve Psikanalitik Folklor

Dede Korkut'ta Renkler adlı çalışmasında renk ekinini temele alıp anlatıları yapısalcı yöntem ve psikanalitik bakışla çözümleyen Seyfi Karabaş, *Dede Korkut* üzerine bu çalışmasından daha önce kaleme aldığı *Bütüncül Türk Budunbilimine Doğru* adlı kitabında üçüncü, sekizinci ve on ikinci Dede Korkut anlatılarını ele almaktadır. Anlatıların gramerini karşıt yansımalı yapı ile veren Seyfi Karabaş, bu eserde psikanalitik çözümlemelere de daha fazla yer vermektedir. Örneğin; Üçüncü Dede Korkut anlatısında Bamsı Beyrek'in "geyik" avlaması Karabaş tarafından şu şekilde yorumlanmıştır: "Ergenlik çağına varmış bir erkeğin evlenecek bir kız arayacağına kızlar için bir simge olan geyikleri avlaması kısır, verimsiz eylemlere kapılması demektir; kalıcı sonuçları yoktur" (Karabaş, 1971, s. 172). Sekizinci Dede Korkut anlatısında da aynı şekilde psikanalitik çözümlemelere sıkça rastlanmaktadır. Örneğin bu anlatının üçüncü anlatım birimi okura şu sözlerle açıklanmaktadır: "Görüldüğü gibi, üçüncü anlatım birimi kümesi cinsel isteklerin ussal denetiminden çıkmalarını, ondan sonra da evcil yaşam içinde işlerlikleri olabilecek bir duruma sokulmalarını ele alıyor" (1971, s. 186).

Dede Korkut'ta Renkler üzerine bir değerlendirme yazısı yazan Murat Cankara, "Yapısalcı yaklaşımın 'yapı' anlayışıyla psikanalizin verilerini birleştirmek; kültürdeki renk kullanımı kuramsal yaklaşımlarla sağlanan verileri pekiştirecek bir biçimde değerlendirmenin içine katmak ve buradan yola çıkarak Türk folklorunun bir kısmını oluşturan renk kültürü hakkında önemli sonuçlara varabilmek" (2002, s. 114) Dede Korkut hikâyelerini derinleştirici ve zenginleştiricidir düşüncesini savunmaktadır. Seyfi Karabaş'ın folklor-edebiyat alanında büyük bir önem teşkil eden Dede Korkut anlatılarını yapısalcı yöntem ve psikanalitik yaklaşımla ele alması Dede Korkut hikâyelerinin derinlikli yapısının ortaya çıkarılması bakımından önemli bir adımdır.

2.3. Seyfi Karabaş ve "Türk Budunbilgisiyle Karikatürümüzde Saç Göstergesi" Makalesi

Seyfi Karabaş'ın karikatürlerde saç göstergesini, saçla ilgili halkbilimsel birikime dayanarak psikanalitik bakış açısıyla çözümlediği "Türk Budunbilgisiyle Karikatürü-

müzde Saç Göstergesi" başlıklı metni *Gül Diken Mizah Kültürü Dergisi*'nde (1993a) yayımlanmıştır. Seyfi Karabaş bu metninde, *Gırgır Mizah Dergisi*'nde 1981-1986 yıllarına ait 16, Çarşaf *Mizah Dergisi*'nde 1981-1986 yıllarına ait 10, *Cumhuriyet Gazetesi*'nde 1980-1984 yıllarına ait 3 ve *Milliyet Gazetesi*'nde 1980 yılına ait yayımlanmış 1 karikatür olmak üzere, toplam 30 karikatürün göstergebilimsel çözümlemesini yapmıştır. Seyfi Karabaş›a göre Dede Korkut, Keloğlan-Köse anlatıları ve köy düğünlerinde güvey traşı Türk halkbiliminde saçın karmaşık ve yoğun işlevler yüklendiğini göstermektedir; dolayısıyla karikatürlerde yer alan saç göstergesinin bu güçlü gelenekten kaynaklandığı ileri sürülebilir. Seyfi Karabaş, ergenliğe girişle birlikte insan bedeninde ortaya çıkan değişimlerden biri olan bedendeki kıllanmanın saça biliçdışında duygusal yük yüklenmesine sebep olabileceğini ve bu olgunun da evrensel olduğunun ileri sürülebileceği kanısında olduğunu söylemektedir. Seyfi Karabaş›a göre, Türkiye›deki köy düğünlerinde»yaygın bir uygulama olan güvey traşı (hem saçın hem sakalın kesilmesi)» erkek için karısı dışındaki kadınlarla «cinsel açıdan ilgilenmemesi beklenecek olan evlilik yaşamına» hazırlık anlamında bir geçiş ayini olarak görülebilir. Biliçdışında saça cinsel güçle ilgili olarak atfedilen bu anlam, bilinç dünyasında saçın seyrelmesinden ya da tümüyle dökülmesinden duyulan korkuya dönüşmekte, böylece bu korku iğdiş edilme kaygısıyla yer değiştirmektedir. Makalede göstergebilimsel çözümlemesi yapılan 30 karikatürde yer alan erkeklerin mizah diliyle cinsel, siyasal veya ekonomik güçlerinin karşılaştırılması söz konusu olduğunda ve saç göstergesi de karikatürde belli bir şekilde dikkat çektiğinde cinsel, siyasal veya ekonomik olarak iktidarsız gösterilen erkeklerin az saçlı veya kel temsil edildiği, iktidar sahibi olan erkeklerin ise gür, dalgalı saçlı, pala bıyıklı veya göğsü kıllı olarak sunulduğu görülmektedir. Bu karikatürlerde saç göstergesinin gücü saçın cinsel duygusal yükünden kaynaklanmaktadır ve Seyfi Karabaş›a göre buradaki mizah, karikatüre bakan kişinin kaynağı bilinçdışında olan saçın cinsel duygusal yükünün ayırdına varmasından doğmaktadır. (Karabaş, 1993a, s. 83-101)

Sonuç Yerine

Seyfi Karabaş'ın, Dede Korkut anlatılarından masallara, türkülerden manilere, ağıtlardan fıkralara, Çalıkuşu›ndan karikatürlere kadar geniş bir literatürde yapısalcı yöntem ve psikanalitik bakış açısıyla çözümlediği metinlerin, özellikle halkbilimsel anlatıların katmanlarını gözümüzün önüne sererek hem folklorun derinliğini hem de folklorda hiç bir ögenin anlamsız olmadığını/olamayacağını gösterme çabası, halkbilimsel malzemeye yeni bir yaklaşım getirerek bir tartışma ortamı açılmasına sebep olma gizilliğini hâlâ taşımaktadır. Elbette Seyfi Karabaş›ın folklor-edebiyat metinlerinin çözümlemesinde/yorumlamasında kullandığı psikanalitik yaklaşıma mesafeli, hatta eleştirel bakılabilir, fakat Seyfi Karabaş'ın *psikanalitik folklor* alanında Türkiye'deki öncülüğü görmezden gelinemeyecek kadar değerlidir.

Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkbilim Anabilim Dalı yüksek lisans programında yer alan "Popüler Kültür" dersi kapsamında 23 Mayıs 2014'te düzenlenen kolokyumun afişi

Seyfi Karabaş (ODTÜ'de 1988-1992 yılları arasında) öğrencileriyle birlikte
(Aslı Yükselen Baysallı›nın albümünden)

Sabri Koç'un, 16 Temmuz-17 Ağustos 1984'te İngilizce öğretmenleri için düzenledikleri bir hizmet içi yaz kursunda öğretmenlerin hazırladığı "Yearbook" içinde "Photo Parodies" bölümünde bulunan "Onun esprili, şakacı yaklaşımını ve yalnızlığı kursa katılanlar da farketmiş, gözlemiş ve ne güzel dile getirmişler" diyerek Aysun Ezgi Bülbül'e ulaştırdığı bir Seyfi Karabaş fotoğrafı

(Fotoğrafın altındaki yazıda "Yalnız masa sadece BİR KİŞİ içindir!" yazıyor.)

KAYNAKÇA

Arısoy, Süleyman (1973) "Folklor, Etnoğrafya ve San'atta Freudism, Néo-Freudism". *Folklora Doğru Dergisi*, Ocak-Şubat, Sayı 27, 15-20.

Aygün Cengiz, Serpil - Gülçiçek, Sevinç - Bülbül, Aysun Ezgi (2014) "*Bütüncül Türk Budunbilimine Doğru - Dede Korkut'ta Renkler*" (Tanıtma Yazısı). *Millî Folklor Dergisi*, Cilt 13, Yıl 26, Sayı 102, 182-186.

Bronner, Simon J. (2007) *The Meaning of Folklore -The Analytical Essays of Alan Dundes*. Utah: Utah State University Press.

Cankara, Murat (2002) "*Dede Korkut'ta Renkler* Üzerine". *Millî Folklor Dergisi*, *55*, 110-114.

Çobanoğlu, Özkuş (1999) *Halkbilim Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*. Ankara: Akçağ Basım Yayın.

Dundes, Alan (1992) "Introduction", *Fire in the Dragon and Other Psychoanalytic Essays on Folklore* içinde, Géza Róheim. New Jersey: Princeton University Press.

Ergin, Muharrem (2002) *Dede Korkut Kitabı.* İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Gökçe, Yeşim (2002) «İlkel Toplumları Kapsamayan Bir Teori: Psikanaliz». *Millî Folklor Dergisi*, 55, 119-122.

Günay, Umay (1998) "Dede Korkut Hikâyelerinde Karakterlerin Tahlili". *Millî Folklor Dergisi*, 37, 3-12.

Jones, Ernest (2007) "Psikanaliz ve Folklor". (Çev.: B. Yılmaz). *Millî Folklor Dergisi*, 19(74), 104-115

Hüseyin Galib (2014) "Freud Mesleği". *Dergâh Giriş-Çeviriyazı-Dizin (III-IV. Cilt)*, s. 23-26. Haz.: Arslan Tekin – Ahmet Zeki İzgöer. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Karabaş, Seyfi - Bear, Joshua (1996) *Nasreddin Hoca Folk Narratives from Turkey.* Ankara: Middle East Techical University.

Karabas, Seyfi (1990) "The Use of Eroticism in Nasreddin Hoca Anecdotes". *Western Folklore*, Vol. 49, No. 3 (Jul.), 299-305.

Karabaş, Seyfi (1996) *Dede Korkut'ta Renkler*. Ankara: Yapı Kredi Yayınları.

Karabaş, Seyfi (1995) "Ekinlerarası Hoşgörünün Kaynağı Olarak Halkbilgileri*". Uluslararası Hoşgörü Kongresi Bildirileri,* 10-12 Haziran, Antalya (s. 93-96).

Karabaş, Seyfi (1993a) "Türk Budunbilgisiyle Karikatürümüzde Saç Göstergesi". *Gül Diken Mizah Kültürü Dergisi*, Yaz, Sayı 1, 83-101.

Karabaş, Seyfi (1993b) "Dede Korkut ve Oğuz Kağan'da Alplik". *Halk Ozanlarının Sesi Dergisi*, 5, 36-40.

Karabaş, Seyfi (1992) "Dede Korkut Anlatılarının Toplumsal İşlevi". *Millî* Kültür Dergisi, 91, 65-69.

Karabaş, Seyfi (1981) *Bütüncül Türk Budunbilimine Doğru.* Ankara: ODTÜ Yayınları.

Karabaş, Seyfi (1978) "İnançlarımızda Manilerimizde İmge Bütünlüğü». *Ulusal Kültür*, Temmuz, 1, 55-63.

Karabaş, Seyfi (Ocak, 1977a) "Bir Mani Derlemesinin Düşündürdükleri". *Halkbilimi*, 23, 3-14.

Karabaş, Seyfi (Mayıs, 1977b) "Manilerin Simgesel Evreni". *Halkbilimi*, 27, 3-18.
Karabaş, Seyfi (1977c) "Düzenci Tipi ile Nasreddin Hoca". *Halkbilimi*, Ağustos, 30, 3-14.
Karabaş, Seyfi (1976) "Dilsel Budunbilim Ürünleri Çalışmaları Üstüne Notlar". *Halkbilim*i, Mart, 14, 5-13, 30.
Karabaş, Seyfi (1975) "Folklorun Tanımı". *Türk Folklor Araştırmaları*, Ağustos, 313, 7396-7397.
Karabaş, Seyfi (1970) "Kızılcıklar Oldu Mu". *Türk Folklor Araştırmaları*, Eylül, 254, 5734-5177.
Karabaş, Seyfi (1969) "İnce Giyerim, İnce". *Türk Folklor Araştırmaları*, Mart, 263, 5220-5222.
Karabaş, Seyfi - Yeşilçay, Yaşar (Haz.) (1977) *Türkiye'de Toplumsal Bilim Araştırmalarına Yaklaşımlar ve Yöntemler.* Ankara: ODTÜ Türk Halkbilimi Topluluğu Yayınları.
Karakaş, Rezan (2013) "Dede Korkut Hikâyelerinde 'Tutsaklıktan Kurtarma Motifi' ve 'Bey Oğulları' Arasındaki İlişki". *Turkish Studies,* Volume 8/1, 1867-1879.
Korkmaz, Zeynep (2006) "Dede Korkut Hikâyelerinde İnsan ve Doğa". *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi, 657,* 250-257.
Malinowski, Bronisław Kasper (1927) *Sex and Repression in Savage Society.* London: Kegan Paul, Trench, Trubner & Co.
Sami Paşazade Sezai (2005) *Sergüzeşt*. Ankara: Elips.
Ruhi, Şükriye - Zeyrek, Deniz (Haz.) (2000) *Seyfi Karabaş Armağanı*. Ankara: ODTÜ Yabancı Diller Eğitimi Bölümü.

KAYNAK KİŞİLER

(Görüşmelerin hepsi Mayıs, Haziran, Temmuz 2014'te yapılmıştır.)

Bağçe, Hülya Yıldız (Yrd. Doç. Dr., ODTÜ, Görüşmeciler: Ezgi Bülbül, Bircan Yıldız)

Erkan, Boğaç (ODTÜ Yabancı Diller Eğitimi **Bölümü mezunu, E**ditör, Görüşmeci: Aysun Ezgi Bülbül)

Genç, Ömer (İngiliz Dili Eğitimi Bölümü mezunu, Yazar, Görüşmeci: Aysun Ezgi Bülbül)

İçöz**, Nursel** (Prof. Dr., ODTÜ, Görüşmeciler: Ezgi Bülbül, Bircan Yıldız, Remzi Polat)

Koç, Sabri (Prof. Dr., ODTÜ, Görüşmeciler: Aysun Ezgi Bülbül, Sevinç Gülçiçek)

Kutlu, M. Muhtar (Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Görüşmeci: Serpil Aygün Cengiz)

Oğuz, M. Öcal (Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, Görüşmeciler: Serpil Aygün Cengiz, Sevinç Gülçiçek, Aysun Ezgi Bülbül, Eren Zencirden, Meryem Karagöz)

Onat Bayır, Gülin (ODTÜ Bilgisayar Mühendisliği Bölümü mezunu, özel sektör çalışanı, Görüşmeciler: Bircan Yıldız, Sevinç Gülçiçek, Aysun Ezgi Bülbül)

Özen, Çiğdem (ODTÜ Yabancı Diller Eğitimi mezunu, Öğretim görevlisi, Görüşmeci: Aysun Ezgi Bülbül)

Özer, Emek (ODTÜ Yabancı Diller Eğitimi Bölümü mezunu, Okutman, Görüşmeci: Aysun Ezgi Bülbül)

Soydam, Ece (ODTÜ ODTÜ İngilizce Öğretmenliği Bölümü mezunu, Belgesel yönetme-

ni, Görüşmeci: Aysun Ezgi Bülbül)

Tığlı, Oya (ODTÜ Sosyoloji Bölümü mezunu, Özel sektör çalışanı, M. Turan'ın konuyla ilgili görüşleri 23.05.2014'te düzenlenen "Türkiye'de Psikanalitik Folklorun Öncüsü: Seyfi Karabaş" kolokyumuna katılımı sırasında alınmıştır.)

Turan, Metin (*Folklor/Edebiyat Dergisi* Genel Yayın Yönetmeni, Görüşmeciler: Aysun Ezgi Bülbül, Sevinç Gülçiçek)

Yükselen Baysallı, Aslı (ODTÜ İngilizce Öğretmenliği Bölümü mezunu, Okutman, Görüşmeci: Aysun Ezgi Bülbül)

* Seyfi Karabaş üzerine yaptığımız çalışmaya desteklerinden ötürü Eren Zencirden, Bircan Yıldız, Remzi Polat'a ve çalışmamızın içine incelikle yerleşen katkıları için Meryem Karagöz'e teşekkür ederiz.

Özet

TÜRKİYE'DE PSİKANALİTİK FOLKLORUN ÖNCÜSÜ: SEYFİ KARABAŞ

Karşılaştırmalı İngiliz, Fransız ve Türk edebiyatı alanında eğitim alan Seyfi Karabaş (1945-1998) *Structure and Function in the Dede Korkut Narratives* başlıklı doktora tez çalışmasından itibaren halk kültürüne ilgi duymuş ve folklor alanında pek çok yayın yapmış bir akademisyendir. Amerika Birleşik Devletleri'nden döndükten sonra Orta Doğu Teknik Üniversitesi Yabancı Diller Eğitimi Bölümü'nde öğretim üyesi olarak çalışmış olan ve sıradışı hocalığıyla da bilinen Seyfi Karabaş yapısalcı yaklaşımla ele aldığı Dede Korkut hikâyeleri, türküler, masallar, maniler ve kimi edebiyat metinlerini psikanalitik kuramla çözümleme denemeleri yaparak özellikle *Büt*üncül Türk Budunbilimine Doğru (1981) ve *Dede Korkut'ta Renkler* (1996) kitaplarıyla Türkiye'de psikanalitik folklorun öncüsü olmuştur. Bu çalışmada Seyfi Karabaş'ı tanıyan on dört meslektaşı ve öğrencisiyle yapılan görüşmelerden çıkan sonuçlar değerlendirilmiş ve Türkiye'de psikanalitik folklorun öncü metinleri olarak ele alınabilecek *Büt*üncül Türk Budunbilimine Doğru (1981) ve *Dede Korkut'ta Renkler* (1996) kitapları analiz edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Seyfi Karabaş, psikanalitik folklor, Bütüncül Türk Budunbilimine Doğru, *Dede Korkut'ta Renkler*

Abstract

THE PIONEER OF PSYCHOANALYTIC FOLKLORE IN TÜRKİYE: SEYFİ KARABAŞ

Seyfi Karabaş who studied on literature of English, French and Turkish comparatively, was interested in folklore when studying on his doctoral thesis titled *Structure and Function in the Dede Korkut Narratives*. He published some books and many articles on folklore when he was teaching English literature courses at the Department of Foreign Language Education in Middle East Technical University after he returned from United States of America. Seyfi Karabaş was the pioneer of psychoanalytic folklore in Türkiye with his works *Büt*üncül Türk Budunbilimine Doğru (1981) and *Dede Korkut'ta Renkler* (1996) in which Dede Korkut stories, traditional Turkish quatrains and folk songs were studied through structuralist method and analysed by psychoanalytic theory. This article tries to achieve two goals: the first one is to understand Karabaş' personality which affects his academic performance with interviewing his fourteen colleagues and students; and the second one is to examine his books as initiating psychoanalitic approach in folklore studies in Türkiye.

Keywords: Seyfi Karabaş, psychoanalytic folklore, *Büt*üncül Türk Budunbilimine Doğru, *Dede Korkut'ta Renkler*